

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Odsun, česko-německé vztahy a postava Němce
v současné české próze

(Expulsion of Germans, Czech-German relations and the character
of a German in the contemporary Czech prose)

Vedoucí práce: prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Čj- Fj

2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Odsun, česko-německé vztahy a postava Němce v současné české próze vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

podpis

Děkuji panu profesoru Tomáši Kubíčkovi za odborné rady, ochotu a trpělivost při vedení této práce.

ANOTACE

Cílem této práce je z hlediska literární teorie a tématu představit a analyzovat tři romány současné české prózy, jež se týkají odsunu a česko-německých vztahů, a následně provést komparaci sledovaných jevů. Jedná se o romány *Peníze od Hitlera* Radky Denemarkové, *Vyhnání Gerty Schnirch* Kateřiny Tučkové a o román *Němci* Jakuby Katalpy.

ANNOTATION

The aim of this thesis is to present and analyse three novels of contemporary Czech prose, which refer to the expulsion of Germans and Czech-German relations, in terms of their theme and literary aspects and then to compare the observed phenomena. The novels are Radka Denemarková's *Peníze pro Hitlera*, Kateřina Tučková's *Vyhnání Gerty Schnirch* and Jakuba Katalpa's *Němci*.

KLÍČOVÁ SLOVA

Radka Denemarková, *Peníze od Hitlera*, Kateřina Tučková, *Vyhnání Gerty Schnirch*, Jakuba Katalpa, *Němci*, komparace, odsun, vyhnání, česko-německé vztahy, současná česká próza, válka, křivda, oběť, kolektivní vina

KEYWORDS

Radka Denemarková, "Peníze od Hitlera" (Money from Hitler), Kateřina Tučková, "Vyhnání Gerty Schnirch" (The Expulsion of Gerta Schnirch), Jakuba Katalpa, "Němci" (The Germans), comparison, transfer, expulsion, Czech-German relations, contemporary Czech prose, war, injustice, victims, collective guilt

Obsah

1	ÚVOD.....	6
2	Peníze od Hitlera (Letní mozaika)	8
	Radka Denemarková	8
	2.1 Kompozice	9
	2.2 Čas a prostor	10
	2.3 Vyprávění a jazyk.....	11
	2.4 Postavy	13
	2.5 Téma a jeho zpracování	17
3	Vyhnání Gerty Schnirch	19
	Kateřina Tučková.....	19
	3.1 Kompozice	20
	3.2 Čas a prostor	21
	3.3 Vyprávění a jazyk.....	22
	3.4 Postavy	24
	3.5 Téma a jeho zpracování	28
4	Němci	30
	Jakuba Katalpa	30
	4.1 Kompozice	31
	4.1.1 Motivy	32
	4.2 Čas a prostor	33
	4.3 Vyprávění a jazyk.....	34
	4.4 Postavy	35
	4.5 Téma a jeho zpracování	38
	Komparace vybraných románů	40
	5.1 Žánr	40
	5.2 Kompozice	40
	5.3 Čas a prostor	41
	5.4 Vyprávění a jazyk.....	42
	5.5 Postavy	43
	5.6 Téma a jeho zpracování	45
6	ZÁVĚR	47
	Seznam literatury	48

1 ÚVOD

Cílem práce je analýza tří románů, které pracují s aktuálně velmi protežovaným tématem poválečného odsunu německé části československé společnosti. Všechny tři romány vycházejí po roce 2000 a jejich autoři jsou spisovatelé, kteří nejenom nemají bezprostřední zkušenost s tematizovanými událostmi, ale nezažili ani jednu z obou vln reflexí válečné zkušenosti. Jedná se o romány *Peníze od Hitlera* (2006) Radky Denemarkové, *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009) Kateřiny Tučkové a o román *Němci* (2012) Jakuby Katalpy. Důvodem, který mě přivedl k výběru těchto knih, bylo především společné téma, o které se zajímám i z pohledu obecné historie. Tato práce však nebude přihlížet k dějinným souvislostem, ke „skutečné“ podobě historického příběhu odsunu, ale ke způsobu jeho literárního zpracování, k otázkám, které to či ono zpracování akcentuje a k volbě literárních prostředků – postupů, které určují způsob jeho komunikování se čtenářem.

Knih podobně tematicky zaměřených, se po roce 2000 objevilo na českém knižním trhu poměrně hojně. Dle mého názoru je to částečně tím, že literatura, vypořádávající se s tou nejbližší historií, tedy s totalitním režimem, po tom, co využila svůj prostor, začíná po roce 2000 ustupovat a tematizace se dočkávají i starší dějinné události, které určovaly podobu české skutečnosti dvacátého a jednadvacátého století. Literatura ale v tomto případě jen následuje aktuální debaty, které probíhají v české společnosti, a které jsou stále považovány za neuralgické body vyvolávající vášně na všech jejich úrovních. Myslím si, že volba tohoto tématu mohla být u některých autorů a autorek ovlivněna i určitou společenskou atraktivitou a jistou kontroverzností. S tím ale přichází i možný autorský kalkul a nadbíhání čtenářskému zájmu. Jedna z otázek, které se proto před námi objeví, bude, zda námi analyzované texty svými prostředky a způsobem zpracování tématu vycházejí vstříc čtenářům z rozličných úrovní vertikálního modelu literatury, jenž zahrnuje díla od triviálních až po texty s vysokými uměleckými – a tedy i čtenářskými – nároky.

K výběru tří uvedených románů jsem se rozhodla z několika důvodů. Prvním impulsem byly ohlasy, které všechny tři knihy vyvolaly. Radka Denemarková obdržela v roce

2007 za svůj román *Magnesii Literu* v kategorii próza a ocenění přišlo i ze zahraničí: v Německu jí byla udělena usedomská literární cena. Román byl přeložen do několika dalších jazyků, pražské Švandovo divadlo uvedlo v roce 2010 divadelní adaptaci románu a v roce 2014 vznikl podle literární předlohy i film. I Rovněž Kateřina Tučková byla nominována na několik českých literárních cen a v roce 2010 obdržela za *Vyhnání Gerty Schnirch Magnesii Literu* (Knižní klub Cena čtenářů). Na podzim roku 2014 pak byla uvedena úspěšná divadelní adaptace v brněnském HaDivadle. Jakuba Katalpa získala v roce 2013 za román *Němci* Cenu Josefa Škvoreckého a v témže roce i Cenu Česká kniha. Všechny tři vybrané knihy napsaly ženy, což v nás může vzbudit otázku po specifickém přístupu k tématu.

Každá kniha bude představena v samostatné kapitole, která bude tematicky rozčleněna do dalších podkapitol. Každé dílo bude analyzováno nástroji literární teorie, budeme sledovat způsob jeho výstavby (kompozice), zaměříme se na vypravěče, charakterizaci postav a jejich funkci, na narativní prostředky a stranou neponecháme ani téma (jeho variace), které bude sledováno nejenom v rámci každého textu samostatně, ale následně bude komparováno mezi jednotlivými romány. Rozbor se soustředí na kategorie času a prostoru literárního díla. Analýza tématu si klade za cíl vymezit a identifikovat, co je hlavními tématy těchto děl. Závěrečná kapitola se bude věnovat srovnání vybraných románů, jež bude vycházet z předchozí analýzy.

2 Peníze od Hitlera (Letní mozaika)

Radka Denemarková¹

Peníze od Hitlera je román mapující dopad složitých dějinných událostí na území Čech od druhé světové války do současnosti pomocí jednoho lidského života. Je to neidylický, až existenciální román s občasnými detektivními prvky, který má pomoci pochopit současnost odkrýváním minulosti. Tento silný příběh o lidském ponížení a nenávisti, jíž je v kritických životních situacích snadné propadnout, je konstruován pomocí symbolů a modelových postav, které jsou použity jako nástroje k předání obecnějšího sdělení o tom, jak velká může být tíha osudu a jak si s ní kdo dokáže poradit.

Synopse:

Šestnáctiletá Gita Lauschmannová, dcera českého Němce židovského původu, se vrací na konci války do rodné vesnice, do Puklic. Doma ji ale nikdo nečeká, sousedé se k ní chovají nepřátelsky a Gita se opět octne v ohrožení života. Za pomoci Marie, která je novou obyvatelkou jejího rodného domu, se Gita dostane do sběrného tábora a díky soucitnému důstojníkovi se jí podaří odjet za svou jedinou žijící příbuznou tetou Ottlou. Gita vystuduje medicínu, vdá se a porodí syna. Po pár měsících zažije ale další otřesnou událost. Trojice rozdivočelých mladíků Gitu znásilní a syna zabijí. Manžel situaci neunes a spáchá sebevraždu. Gita se později znovu vdá, má dceru, ale ze ztráty syna se už nikdy nevzpamatuje. Když jsou její rodiče v roce 2005 rehabilitováni, Gita se rozhodne vydat do rodných Puklic a očistit jméno svojí rodiny i tam. Se zástupci vesnice se sejde několikrát, pokaždé ale skončí setkání hlubokým oboustranným neporozuměním. Sblíží se akorát s lékařem Denisem, synem ženy, která ji po válce pomohla z Puklic utéct. Gita umírá a příběh je završen překvapivou vzpomínkou,

¹ Narodila se v Kutné Hoře, vystudovala Filozofickou fakultu UK (obor germanistika – bohemistika). Překládá z německého jazyka, je dramaturgyně, scenáristkou a od října 2004 se věnuje i literární tvorbě, a to zejména románů, z nichž největší úspěch sklidily *A já pořád kdo to tluče* (2005), *Peníze od Hitlera* (2006) a *Kobold* (2011). Za svou překladatelskou a spisovatelskou činnost obdržela několik ocenění doma i v zahraničí.

ve které otec malé Gitě vysvětluje, že ten „roztomilý mlýnek“, jenž má na pásce přes rukáv, je hákový kříž.

2.1 Kompozice

Román je rozčleněn do šesti kapitol s názvy *Návrat první až Návrat šestý*. Kapitoly mapují Gitiny návraty do Puklic v létě 1945 a v létě a na podzim roku 2005. Výstavba románu je založena na skládání příběhu z jednotlivých vzpomínek a událostí, a tím se prolíná hlavní časová rovina románu, a to současnost v roce 2005, s minulostí. Tuto kompozici autorka naznačuje už v podtitulu *Letní mozaika*. Román začíná prologem a končí epilogem. Tyto dva útvary popisují začátek a konec Denisova pátrání po pravdě, která je ale nenávratně pohřbena v minulosti. V prologu vykope ještě malý, pětiletý Denis lebku Gitina bratra Adolfa, kterého po návratu z války vesničané zavraždili a zakopali na zahradě u domu jeho rodiny. Je to Denisovo první seznámení s Gitiným příběhem. Příběhem, který mu později razantně vstoupí do života. V epilogu se loučíme s Denisem jako se starým mužem, který neustal ve svém honu na pravdu, aby si ji nakonec vzal s sebou do hrobu.

Každá kapitola se skládá z několika podkapitol s kratšími názvy, které náznakem či metaforicky naznačují zápletku, zároveň se ale v textu název v nějaké, třeba i nepřímé podobě objevuje. Například podkapitola s názvem *Rozteklá láva* je inspirován větou „vyjdu do lávové žluti“ (str. 89), myšleno na prudké slunce. Zároveň je možné chápat tento název obecněji, jako Gitin první návrat do Puklic od konce války. Rozteklá láva může také symbolizovat pocity vnitřní postavy a zároveň naznačovat začátek konfliktu, který se mezi Gitou a obyvateli vesnice odehraje později. Název následující podkapitoly *Ledy pukají* je kontrastem k podkapitole předešlé. Gita se po prvé schází s představitelem Puklic v naději, že ledy puknou a místní lidé budou souhlasit s výstavbou pomníku jejímu otci. Aby se vydala do Puklic, musí i sama Gita překonat svou vlastní bariéru, která ji chrání před světem, jenž jí tolikrát zklamal. Sloveso pukat by mohlo souviset i s názvem vesnice – Puklice, jenž by mohl symbolizovat pukliny v lidských osudech, mohl by být ale také odvozen od slova „poklice“, interpretací je tedy více. V každé podkapitole jsou opticky (vynechaným řádkem) odděleny texty, ve kterých jsou různá vypravěčská pásma (vypravěč osobní a vypravěč vševědoucí).

2.2 Čas a prostor

Román zachycuje příběh hlavní hrdinky především mezi lety 1945 a 2005. Začíná Gitiným příchodem do Puklic a končí její smrtí. Děj se odehrává na místě geograficky konkrétním, a to v Puklicích. Jeho dějištěm je bývalý domov Gitiny rodiny. Charakteristika domova se však postupně proměňuje, z místa jistoty v místo prázdnoty a odcizení. Dalšími místy, kde se příběh odehrává, je puklický obecní úřad - tam proběhne první setkání s obyvateli rodné vesnice po Gitině návratu - a místní obchod, v němž pracuje Denisova sestra Nataša. Dále sběrný tábor (v němž se Gita ocitne po útěku z Puklic) a Praha, která se stane jejím novým domovem. Ve vzpomínkách se Gita vrací ještě do Terezína, kde byla se sestrou Rozálií. Většinou ale není schopná toto místo, které je pro ni zdrojem bolesti, pojmenovávat konkrétně a k označení koncentračního tábora častěji používá jen příslovce *odtamtud, tehdy* a *tam* psané kurzívou: „Převyprávím anabázi návratu, celou tu peripetii putování *odtamtud*, kde jsem v baráku svlíkla dětskou kůži a na hrbu si přitáhla kůži zatěžkanou plivanci ponížení a studu“ (str. 67).

Vyprávění je většinou chronologické, vstupuje do něj ale i vyprávění retrospektivní, které se vrací do různých časových období. Chronologické posloupnosti se vymyká i prolog, který se odehrává zhruba pět let po skončení války. Kapitola první potom začíná rokem 1945. Mezi kapitolou první a kapitolou druhou je časová mezera šedesáti let. Co se během těchto let dělo v Gitině životě, se dozvídáme právě prostřednictvím retrospektivy. Tyto události jsou ale pouze útržkovité a o některých částech života hlavní hrdinky nevíme vůbec nic. Gita odkrývá jen ty události svého života, které nějak souvisí s jejím traumatem z války a ostatní roviny jejího života nám zůstávají skryty.

Gita se často vrací do svého bezstarostného dětství, které bylo tak předčasně ukončeno válkou. Vzpomíná na svou rodinu a rodný dům vybavují se jí detaily, dětské říkanky, konkrétní věci z domácnosti i různé smyslové prožitky „Vláčím se škarpami, nohy si nechávám ošlehávat žahavými kopřivami, těmi zelenými pilkami, *řežu dříví na polínka, ať má čím topit maminka*, to jsme zpívali nad propletenýma dětskýma rukama s maminčinými štíhlými křídly“ (str. 19).

Příběh hlavní postavy je představen ve dvou časových obdobích. Prvním obdobím je Gitin návrat v roce 1945, druhým pak její současnost, tedy rok 2005, kdy dojde k rehabilitaci jejích rodičů a ona se vrací do Puklic žádat o spravedlnost. Této časové

rovině je v románu věnováno pět kapitol z šesti. Časovou přítomnost Gitina příběhu tedy představují události roku 2005, minulost je ve vyprávění stavěna technikou nekontinuální retrospekce, jak ji evokují aktuální události. Spolu s rokem 1945 jsou zdrojem těchto retrospekcí události roku 1954, kdy byla hrdinka znásilněna a kdy byl zavražděn její malý syn. Příběh románu končí na podzim roku 2005 v Gitině pražském bytě, kde ji zastihne smrt nad nedokončenými paměťmi.

2.3 Vyprávění a jazyk

Gitin příběh je vyprávěn v osobní ich-formě v přítomném čase, nejprve v čase po válce a následně v současnosti. I Gitiny vzpomínky jsou často vyprávěny v přítomném čase a stávají se tak intenzivnějšími. „Pracuju v pokročilém stupni těhotenství, bílý plášť nedopínám. Po nocích horlivě studuju“ (str. 129, kapitola *Návrat druhý (léto 2005)*).

Perspektivizace:

Vedle Gitina příběhu sledujeme příběhy a jednání postav vedlejších, především obyvatel Puklic, a to nejprve těch původních, kteří Gitu znali osobně, a později jejich potomků. Tato vypravěčská rovina používá er-formu a od první se liší i jazykem v přímých řečech některých vedlejších postav, které mluví nespisovně. Například matka a otec Denise, jeho sestra Nataša nebo Ladislav Stolař a jeho synovec. Toto jazykové rozlišení ještě více prohlubuje vzdálenost mezi světem Gity a obyvatel Puklic. „Ty fakt nemáš rozum, Mařka. V tomhle stavu courat po nocích. Pod' už dom. Ládínek tu byl, sháněl tě. Máme bejt vopatrný, nikde zbytečně nešpacírovat“ (str. 52, přímá řeč Denisova otce). Funkcí těchto pasáží je zmnožení pohledů na události Gitina života – ty jsou jednak konfrontační a jednak sympatizující či soucítící.

Gitin jazyk je spisovný, v citově vypjatých situacích se uchyluje k jazyku nespisovnému, někdy až vulgárnímu. „Narvi si to ušima do tý svojí kebuly, když jsi o to tolik stál“ (str. 122).

Dvě vypravěčské perspektivy, vyprávění v ich-formě z pohledu Gity a vyprávění v er-formě z pohledu nadosobního, ale nehodnotícího vypravěče, nám umožňují sledovat příběh z různých úhlů. Někdy se různé perspektivy objevují těsně za sebou: „Nataša, Hanka a paní Drbavá přikleknou, po čtyřech se proplíží za hustý keř. Číhají, s dalekohledem u nosu. (nadosobní vypravěč) Vycházím z budovy obecního úřadu. (...)

V husté, houževnaté kalině vedle vchodu šumí hlasy, moje rozjitřené oči vidí obrysy tří postav, hmotu zmizelých těl, soví oči nočních ptáků...“ (promluva Gity) (str. 137).

V druhé a třetí kapitole můžeme sledovat dvě paralelní vyprávění, která se pravidelně a v rychlém tempu střídají, takže popisovaný děj se scelí až na jejich konci.

Způsob vyprávění připomíná místy scénické poznámky divadelní hry, konkrétně věty na předělu jednotlivých podkapitol nebo odstavců. Několikrát je dokonce použit motiv opony nebo závěsu, který ještě umocňuje pocit, že se jedná o text divadelní hry: „Mistr Oujezdský vejde, zpoza závěsu ženské ruce přivezou kolečkové křeslo, je usazen, hýčkán, popostrkován podél pultu, aby se neunavil“ (str. 103).

Dialogy nejsou v románu doprovázeny uvozovacími větami a spád rozhovoru tedy není vypravěčem brzděn. I to drammatizuje líčený děj. Ich-forma se v textu objeví jednou i u postavy Denise, a to ve formě jeho vnitřního monologu, který je psán kurzívou. „*A na tom všem se podílím, porušil jsem lékařské tajemství, překročil jsem meze...*“ (str. 145).

Jazyk, který autorka zvolila, je úsečný a svižný, často používá i nevětné konstrukce bez přísudku. „Zavrtat se do nory pražského bytu, stočit se do klubička“ (str. 143).

Taková vyjádření působí syrově a tvrdě. Podobný efekt mají v románu i metafory, které jsou založeny na velmi realistických a drsných, často až naturalistických obrazech. „Představuju si, jak mu z úst rvu jazyk. Zaživa. Růžového lososa“ (str. 107).

I Gitiny představy, přirovnání a popisy jsou velmi realistické, kruté a někdy až násilné. Například když Gita líčí nesnesitelnou bolest hlavy. „V té následující mi už neznámá síla několikrát přelepuje hlavu, širokou, našedlou kobercovou lepenkou. A pak strhává přilepené vlasy po celých trsech. I s kusy masa“ (str. 103).

Nejdrastičtější částí příběhu je bezpochyby scéna, v níž je zavražděno Gitino první dítě „Nejhorší bylo, že před mýma očima, před těmahle očima uřízli hlavu mému synovi. A pak si tím samým nožem naporcovali slaninu a nakrájeli chleba. A s tou hlavičkou...Přihrávali si ji kolem kuchyňského kanape“ (str. 122-123).

Dalším typickým jazykovým rysem tohoto románu je asyndetické kupení přívlastků, které slouží k detailnějšímu vyvolání obrazu ve čtenáři „Denis svírá v ruce zelenou, zašpičatělou lopatku a noří ji do změkklé, narudlé hlíny. Nasáklé, nacucané vodou po noční průtrži mračen“ (str. 11). Zmínit je třeba i adordinační výčty oddělené tečkami.

„Kontrakce mě přepadly v pondělí. (...). Sklízela jsem kuchyňský stůl. Dva talíře. Dva hrnečky. Dvě lžičky“ (str. 154). Funkcí těchto výčtů je zpomalení děje. Tento jazykový prostředek je paralelou k příběhu. Gita snaží ignorovat první příznaky porodu. Pomalu sklízí ze stolu, jako by se nic nedělo.

V textu se objevují rétorické figury ironie a sarkasmus, například když Marie vypráví Denisovi, jak museli osekát Adolfovu mrtvolu, aby se vešla do vykopané jámy, a Denis si v duchu vzpomene na známou písničku: *Šel zahradník do zahrady s motykou, natrhal tam rozmarýnu velikou* (str. 175). Z předcházející analýzy je zřejmé, jak je volba jazyka pro Denemarkovou důležitá. Jazyk zde tlumí nebo zesiluje emoce, které jsou jím v čtenáři vyvolány. Volba spisovné či nespisovné formy umožňuje ještě více podtrhnout propastné rozdíly mezi odlišnými světy různých postav. Úsečný, drsný a přesný jazyk umocňuje krutost a syrovost reality, která je čtenáři předkládána. Jazyková ironie a sarkasmus, které se projevují v detailních popisech zruďných činů a v použití dětských říkanek v místech, která nemají s dětským světem, jakožto symbolem bezpečí, jistoty a spravedlnosti, nic společného, působí silně kontrastně k vážnému příběhu. Tímto kontrastem působí celý text až absurdním dojmem. Dojem absurdity a šokování čtenáře pomocí těchto kontrastů bylo jistě autorčiným cílem.

2.4 Postavy

Charakterizace postav je nepřímá. Poznáváme je hlavně skrze jejich jednání a promluvy. Vzhled postav není explicitně popisován, některé údaje, jako například věk nebo vztah k ostatním postavám, si můžeme z textu odvodit.

Hlavní postavou je Gita Lauschmannová, dcera Češky a českého Němce židovského původu. Právě tento původ je příčinou všech tragických momentů v Gitině životě. Je doslova ideální obětí pro různé doby i režimy. Skrze Gitino vystupování a její jazyk ji vidíme jako silnou, osudem těžce zkoušenou, uzavřenou, zahořklou a okolním světem opovrhující ženu. Její síla spočívá paradoxně v její pasivitě. Gita se snaží přežít, udržuje se naživu jako stroj. Její postoj k životu nám dobře přibližuje její životní motto, které se v románu opakuje několikrát: „Hlavně se udržet v lati, nezkolabovat, neječet“ (str. 32, str. 49, str. 133, str. 230). Občas ze své role ale vypadne a nechá se unést potlačovanými emocemi. Přestože mohou její emocionální projevy působit přehnaně až hystericky, přibližují lidsky postavu Gity čtenáři a uvolňují tak prostor pro větší pochopení její nelehké situace. „Mě budeš poslouchat, Stolaři.(...). Narvi si to ušima do tý svojí

kebule, když jsi o to tolik stál“ (str. 122). Zároveň je ale možné uvědomit si díky těmto citově vypjatým projevům, jak tenká je hranice mezi dvěma zdánlivě vzdálenými světy a jak by mohlo být snadné snížit se k primitivnímu a podlému chování.

Jinak ale působí postava Gity chladně a nepřístupně, její vyjadřování na veřejnosti je korektní a strohé, je neschopná navázat blízké lidské vztahy. Gitě už se nepodaří vybudovat si vřelý, láskyplný vztah ani ke své dceři Andule ani ke své vnučce Barboře. Gitinu neschopnost navázat normální rodinné vztahy dokazuje i její pozastavení nad tím, že ji vnučka Barbora osloví *babičko* (v textu psané kurzívou), tedy tak, jak se běžně prarodiče oslovují. „Děvenka ještě neví, že takové věci se dějí každý den, ještě je z nich roztřesená, říká mi *babičko*, takhle mě neoslovuje často“ (str. 111).

Gita má i sklony k sebetřýzni, nesnaží se překonat svoje trauma, ale naopak si ho záměrně připomíná. „Dám si kopřivovou polévku.“ „Cože?“ „Kopřivovou. To je moje zkušenost z Terezína, se kterou se s vámi ráda podělím. Polévka se dá uvařit z jednoho listu zaprášené kopřivy. Mám chuť na kopřivovou polévku“ (str. 164).

Zlomovým rokem v Gitině životě je rok 2005. Nežádá odškodnění jako Němka, ale jako žena, kterou válka nespravedlivě připravila o smysluplný život. „Já nechci být odškodněna jako *Němka*. Já chci být odškodněna jako člověk, kterému se stalo bezpráví“ (str. 222).

„Nikoho lynčovat nechci. Jen vykydat hromadu lživého hnoje, kterým je osud rodičů zavalen“ (str. 212).

Zajímavým symbolem jsou stigmata, která se Gitě v příběhu dvakrát objeví v citově vypjatých situacích. Stigmata jsou obecně symbolem utrpení člověka a v případě hlavní hrdinky je můžeme brát jako výraz toho, že Gitina utrpení už je pro jeden lidský život příliš mnoho.

Gita je vykreslena jako komplikovaná, nepřístupná postava, která se v závěru knihy svěří s tím, že její milovaný otec, za jehož pomník tak bojovala, byl nacistou. Toto zjištění jen podtrhuje nejednoznačnost a komplikovanost nejen této postavy a celého příběhu, ale i historie, o které pojednává.

Gita není postavou jednoznačně kladnou. Pocit, že jde o kladnou postavu, v nás vzbuzuje hlavně soucit s jejím tragickým osudem, jinak ale vyvolává spíše antipatii. Dochází tedy k výstavbě paradoxního kontrastu v případě této postavy. Kdybychom

měli usuzovat z Gitiných projevů (které jsou samozřejmě následkem prožitých hrůz), posoudili bychom ji jako postavu spíše kladnou, s několika charakterovými vadami jako je labilita, odměřenost, neschopnost upřímně milovat vlastní dítě a lhostejný postoj k životu. Jde o postavu plastickou, čili psychologickou a vývojovou. Nejprve je Gita mladá bezstarostná dívka, ze které se stane utrpením poznamenaná žena, jež se snaží zapomenout a začít znovu. Po další životní ráně se změní v rezigovanou a zatrpklou stařenu, která už od života nic nečeká.

Díky postavě Gity mohla autorka propojit nejtemnější historii dvacátého století se současností a probudit tak ve čtenářích upřímnou, i když nepříjemnou konfrontaci s minulostí, která by přinesla očištnou sebereflexi.

Důležitou vedlejší postavou je Denis, který propojuje dva odlišné světy: intelektuální, „morálně nadřazený“ svět Gity a buranský svět obyvatel Puklic. Nejprve se chce Denis uchýlit k nečistému jednání, jen aby jeho matka a sestra nepřišly o dům, který patřil před válkou rodině Lauschmannových. Už během prvního setkání s Gitou ovšem dojde u Denise k jistému vývoji. Jde tedy, na rozdíl od ostatních obyvatel Puklic, o postavu plastickou a vývojovou. Není mu příjemné, jakým tónem jednají jeho sousedé se starou ženou a postupně přechází na její stranu. Chce, aby byla jejich setkání důstojná a aby dospěla k řešení, které bude vyhovovat oběma stranám. Čím dál víc si ale uvědomuje, že to nebude možné. „Žádný argument Pukličtí nevyslyší. Nikdy už nebudou ochotni vyslyšet. Jen kolotočářskou melodii. Šíří se to napříč generacemi. Jako epidemie. Chvění před lynčem. Denis masíruje suchou dlaň, *je tu tak strašná atmosféra, paní doktorko, že už sem raději nikdy nejezděte*“ (str. 145).

Denis projeví slabost ve chvíli, kdy se dozví pravdu o smrti Gitina bratra. Od té doby žije Denis s tímto tajemstvím, které ho tíží. Rád by se ho zbavil a řekl doktorce Lauschmannové pravdu, nikdy k tomu ale nenajde odvahu. Přesto se s ní stýká, doprovází ji na koncerty a pomáhá jí v její snaze očistit jméno rodičů. Jejich vztah by se dal z jistého pohledu označit jako přátelství. Toto přátelství je jediným projevem bližších mezilidských vztahů v příběhu.

Po Gitině smrti pokračuje Denis dál v pátrání po minulosti, ale to, co zjistí, si vezme s sebou do hrobu. Tím přispěje i jeho postava k upevnění pocitu, jak těžké je se s temnou minulostí vypořádat.

Denis se projevuje kultivovaně, kromě chování se tedy od svých sousedů liší i jazykem, který je spisovný. Jeho péče o matku a sestru nasvědčuje tomu, že je to hodný člověk, i když není příliš statečný. Nedokáže vždy říct úplnou pravdu, přestože ho tíží svědomí. Na druhou stranu ani Gita ale není k Denisovi upřímná. Nikdy mu osobně neřekne, že její otec byl nacist. To, jestli se tuto informaci, která je naprosto zásadní, snaží vytěsnit záměrně, aby nenarušila představu o hodném, slušném otci a tím nerozbila obraz radostného dětství nebo zda opravdu věřila, že otec se k SS přidal jen proto, že se bál Němců, i když s válkou nesouhlasil či se tato vzpomínka Gitě vybavila až na konci jejího života, nevíme. Není ale pochyb o tom, že toto sdělení má takovou sílu, že dokáže zpětně změnit pohled na celý příběh a postava Gity se pro čtenáře stává ještě vzdálenější a nepřístupnější. Ani Denis není postavou jednoznačně kladnou, na rozdíl od Gity ale projevuje více empatie a přes svoje počáteční selhání, kterého ovšem lituje, ho můžeme považovat za postavu, jejíž jednání a myšlení umožňuje čtenáři větší možnost porozumění a identifikace.

Více jednoznačné se zdají být postavy ostatních obyvatel vesnice. Dalo by se říci, že tvoří jakousi jednu kolektivní postavu s černobílým viděním. Nejsou zde žádné významnější rozdíly v jejich myšlení a chování. Jejich vnímání není určeno generačně (v tom smyslu, že by je odlišovala různá zkušenost s válkou a poválečnými událostmi), ale je mezigeneračně shodné. Například Ladislav Stolař mladší se zdá být kopií svého otce, stejně se vyjadřuje a má stejné názory. Pro oba jsou všichni Němci stejní a nezasluhují si slitování. Oba nejdou pro hrubé slovo daleko a Ladislavu Stolaři staršímu není cizí ani násilí. Jinými puklickými postavami jsou partyzán Poledňák a holič Klein, který si po válce změnil jméno na Malý. „Já se jmenuji Malý, paninko, Vlastimil Malý. Rodilý Čech. Dycinky rodilý Čech“ (str. 136).

I oni shodně nenávidí Němce.

Jiný charakter a jiný přístup ke Gitinu osudu představuje postava Stolařovy sestry Marie, které je ve vyprávění poskytnuto více místa. Po válce pomohla Gitě k útěku, protože byla přesvědčená, že by ji Stolař s ostatními sousedy nakonec zavraždili. Motiv jejího činu si můžeme pouze domýšlet. Z toho, jak se ke Gitě chovala, když jí pomáhala na svobodu, můžeme ovšem tušit, že její pomoc nepramenila z čistého altruismu, ale spíše ze strachu z podílu na vině. Z vyprávění implicitně víme, že tuto situaci už jednou

zažila, když její bratr zavraždil vracejícího se Adolfa Lauschmanna. Mariin strach je v její promluvě ještě zvýrazněn koktáním, které se u ní v jiných dialogích nevyskytuje (ovšem právě s výjimkou vypjaté chvíle, kdy vypráví Denisovi o minulosti). Svým jazykovým projevem i vnímáním skutečnosti je Marie součástí vzorce chování jejich sousedů. Je stejně vulgární, s podobným černobílým viděním a s podobnou záští. Když se Gita vrátí v roce 2005 zpět do Puklic, na Marii začnou útočit vzpomínky a svědomí. Ví, že se blíží smrt, a bojí se, že bude za své hříchy potrestána. Svěří se proto Denisovi a zpytuje svědomí. Ani tentokrát to ale není z vlastního přesvědčení, nýbrž ze strachu, že přijde po smrti do pekla. Stejně jako Gita, i Marie má sklony k sebetřýzni za to, čeho se dopustila v minulosti. Celé roky pije mošt vyrobený z jablek ze sadu u jejich domu. Domu, který s manželem zabrali po Němcích a na jehož zahradě byla zakopána Adolfova mrtvola. Toto jednání ukazuje na výčitky, které ovlivňují její chování ke Gitě, což ostatně zmíní ve svém monologu i Marie: „Protože to byly jablka právě u tohodle jabloňovýho sadu, rozumíš. Z žádnýho jinýho. To byl můj trest. Já jsem vysávala mízu ze stromů, pod kterejma leží moje vi-vina, já jsem tu vinu vysávala, aby to rozložený tělo zmizelo jednou pro vždy“ (str. 163).

Přestože tedy Marie Gitě pomohla k útěku a pravděpodobně jí svým činem zachránila život, vzbuzuje svým chováním stejné antipatie jako ostatní obyvatelé Puklic.

Poslední dvě postavy, které jsou součástí příběhu, jsou Gitina dcera Andula a vnučka Bára, právnička, která Gitě pomáhá s jejím případem. Přestože se o nich z textu dozvídáme jen málo a jejich postavy přinášejí vedlejší, dokreslující linii Gitina příběhu, můžeme si domýšlet, že s Gitou nemají příliš blízký vztah a její traumata a hořkost nechtěně, ale výrazně zasáhla i do jejich životů. Po Gitině smrti přichází moment, ve kterém se Bára objeví v negativním světle. Je rozhodnuta pokračovat v soudním sporu o puklický majetek, přestože její babička o něj nestála a chtěla pouze prosadit stavbu pomníku svému otci.

2.5 Téma a jeho zpracování

Román pojednává o drastickém dopadu válečného traumatu na konkrétní lidský osud, o snaze člověka vypořádat se s přízraky minulosti a dosáhnout alespoň z části pocitu zadostiučinění. Tématem je vyrovnávání se s minulostí a složité česko-německé vztahy vyhocené druhou světovou válkou, plné strachu, sobectví a viny.

Příběh ženy, kterou potkalo tolik neštěstí, že čtenář přemýšlí, zda je ještě v lidských silách něco takového vůbec přežít se zdravým rozumem, působí často až přehnaně. Proč měla autorka potřebu koncentrovat tolik zla a neštěstí do jednoho lidského osudu? Možná je efekt nevěrohodnosti záměrem, jenž má ukázat na bezpočet těžko uvěřitelných událostí, které mohla válka skutečně zapříčinit. Možná chtěla autorka vyzdvihnout, že dopady války mohou zasahovat mnohem dál do budoucnosti, než si umíme představit a i když je tento příběh těžko uvěřitelný, je možný. Potom se ale také nabízí otázka, jestli se román tímto silným příběhem neochuzuje o další potenciální roviny románu, například o hlubší sondu do nitra některých postav.

Zvláštním momentem příběhu je jeho překvapivý konec, ve kterém se dozvíme, že Gitin otec byl opravdu nacist. V některých recenzích byla tato část kritizována za to, že bourá vše, co bylo dosud v příběhu vybudováno. Je ale možné dívat se na toto řešení z jiného úhlu. Tento otevřený konec může být právě tím, co ruší zdánlivě jasně dané schéma příběhu a co donutí čtenáře přehrát si znovu celý příběh v této nové perspektivě. Toto vyústění je možno brát i jako poselství, že hledání pravdy není nikdy u konce a že i tam, kde jsou věci zdánlivě jasné, je možné nořit se více a více do hloubky. Bohužel v románu Radky Denemarkové jsou tyto roviny většinou jen naznačeny a vzápětí překryty hutným dějem. Autorka předkládá čtenáři pečlivě vykonstruovaný příběh, pomocí kterého směřuje čtenáře k formulování a promýšlení některých zásadních otázek, a to například: je člověk odpovědný za svůj národ a může nést podíl viny za skutky, které přímo nespáchal? Jaký vliv má národní identita na charakter člověka? Proč jsme jako národ nebyli dosud schopni upřímně se vypořádat s vlastní minulostí a jak toto téma otevírat? Jak soudit člověka, který jednal ze strachu a pod tlakem okolních událostí? Proč může nenávisť snadno zvítězit nad touhou po odpuštění? Jak bych se zachoval já sám v podobně vypjatých situacích, které se v románu objevují? Na tyto a jiné otázky si musí každý čtenář odpovědět sám.

3 Vyhnání Gerty Schnirch

Kateřina Tučková²

Tento čtyřsetstránkový román pojednávající o osudech brněnských Němců, kteří byli násilně odsunuti po druhé světové válce, vychází z reálných historických událostí. Román by se tedy dal považovat za historický, a vzhledem k častým dějovým zvrátům a k napětí, které je ve čtenáři neustále udržováno, i za román dobrodružný. Jeho hlavním poselstvím je bezesporu snaha o kritickou reflexi naší česko-německé minulosti a o sondu do našeho národního svědomí.

Synopse:

Gerta Schnirch žije se svou českou matkou, německým otcem a bratrem Friedrichem v Brně. Otec a bratr fanaticky sympatizují s Hitlerem, Gerta se o politiku nijak nezajímá. Obě děti mluví plynně česky i německy, otec ale časem češtinu zakáže. Matka neunese tíživou atmosféru, kterou šíří její manžel, a spáchá sebevraždu. Bratr narukuje do války a Gerta zůstane sama s otcem, který ji začne znásilňovat, a Gerta nakonec otěhotní. Po válce otec zmizí a Gerta je s dcerou Barborou vysídlena. Jsou nuceny vydat se na třicetkilometrový pochod do Pohořelic, během kterého je Gerta svědkem krutého a zločinného zacházení s Němkami a jejich dětmi ze strany ruských vojáků i českého doprovodu. Mnoho Němců zemře na tyfus nebo úplavici, potýkají se s nedostatkem jídla a vody. Gerta se díky tomu, že mluví česky, dostane do pohraniční vesnice Perné, kde je nasazena na nucené práce u sedlačky rakouské národnosti Zipfelové. Pracuje tu spolu s dalšími Němkami, a protože umí stenografovat, je přiřazena k místnímu komisaři, který má na starosti soupis majetku. V Perné vládne zmatek a nejistota, mísí se tu Němci, starousedlíci i nově příchozí Češi, kteří touží po lehce nabytém majetku. Gerta sama přijde jednou málem o život. Nakonec se ve vesnici objeví Karel, Gertina láska z Brna, a odveze ji i s dcerou pryč. Najde Gertě práci a snaží se ji vrátit zpět do života. Nic už ale není jako dřív. Karel je komunista a na začátku

² Vystudovala dějiny umění a bohemistiku na Masarykově univerzitě v Brně. Je kurátorkou, autorkou několika odborných publikací a spisovatelkou. V roce 2003 začala přispívat do literárních časopisů a v roce 2006 debutovala novelou *Montespaniáda*. Více ale veřejnost zaujala až románem *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009) a o tři roky později románem *Žitkovské bohyně*. Žije v Brně.

padesátých let najednou mizí. Pravděpodobně je odstraněn režimem. Gerta zanevře na život, soustředí se už jen na dceru. Jezdí navštěvovat starou Zipfelovou do Perné a je v kontaktu s některými Němkami ze statku. Skrývá své nemectví, protože kvůli svému původu má problémy nejen ona, ale i dcera Barbora. Ta se však o minulost matky nezajímá. Barbory dcera Blanička ale považuje osud babičky za nespravedlivý a stane se členkou spolku, který žádá omluvu města Brna odsunutým Němcům.

3.1 Kompozice

Obsáhlý román je rozdělen do pěti částí, z nichž každá představuje odlišnou etapu života hlavní hrdinky. Tyto části jsou dále děleny do kapitol, které jsou očíslovány římskými číslicemi. Před první částí je ještě dvou a půlstránkový prolog, jehož první řádkou se dostáváme do nejpůsobivější části románu, a tou je pohořelický pochod. Následuje vzpomínka na milovanou matku a úvod končí větou, jíž do děje přímo vstoupí vypravěč, a tím odstartuje začátek vyprávění. (...) „Ale tomu přecházela ještě řada událostí“ (str. 13).

První část *Válkou s cejchem Schnirchů* popisuje Gertin život během války, ztrátu matky a nakonec i bratra a zvrhlého otce. Druhá část *Když se kácí les, lítají třísky* zachycuje pohořelický pochod, který je už naznačen na začátku románu, a dále pokračuje Gertiným pobytem u statkářky Zipfelové. Třetí část *Město Deutschfrei* popisuje Gertin poválečný život od návratu do rodného města do začátku ruské okupace v srpnu 1968. Čtvrtá část *Minulost přítomná* přibližuje osudy ostatních postav, které se po válce ocitly v podobné situaci jako Gerta. Dozvídáme se, jak se životem protloukají jiné odsunuté Němky, které se v Perné staly Gertinými přítelkyněmi. Sledujeme komplikovaný vztah stárnoucí Gerty se svou dcerou i poslední chvíle kdysi ztraceného bratra Friedricha. V poslední, páté části s názvem *Sólo pro Barboru* nahlídne čtenář do myšlenek Barbory, která se loučí se svou umírající matkou.

Z hlediska vyváženosti těchto částí je kompozice velmi asymetrická. Pohořelickému pochodu je věnováno jen pár stránek ve druhé části. Naopak velmi rozsáhlá je část, která popisuje Gertin pobyt v Perné. Zde působí některé pasáže nadbytečně a tím tupí čtenáři jeho ostražitost a smysl pro orientaci v textu.

Součástí románu jsou i dopisy, které si postavy píšou mezi sebou. Především Gerta s přítelkyní Teresou, která utekla z Perné do Vídně, dále dopis informující o Teresině

smrti a také zpráva o smrti bratra Friedricha. Desátá kapitola ve třetí části románu se skládá v podstatě pouze z těchto dopisů.

Prolog už román neobsahuje, do jisté míry ale jeho funkci plní poslední část, která příběh po smrti hlavní hrdinky uzavírá.

Kontrastem k obsáhlosti románu je jednoduchost kompozice, která je, kromě anticipačního prologu, chronologická, v podstatě s jednou tematickou linií.

Na straně 413 je vložen *Slovníček místních názvů*, který uvádí brněnské místní názvy v jejich předválečném německém a v poválečném českém znění.

3.2 Čas a prostor

Příběh začíná v Brně během druhé světové války. Často jsou zmiňována konkrétní reálná místa, a to jejich německými názvy. Ulicí, která se v románu objevuje nejvíce, je Pressburger StraÙe, kde bydlí rodina Schnirchových. Na konci války sledujeme Gertinýma očima proměnu města, které se pro ni z bezpečného útočiště rázem mění v nepřátelské území. Město je také bombardováno a všude vládne chaos. Naplno se projevuje Brno české a to německé je tvrdě potlačováno. Německé názvy ulic se mění na české, což bere Gerta, která se cítí být Němkou i Češkou, jako samozřejmost.

Právě názvy brněnských míst a představení některých jeho obyvatel jsou jediným zdrojem, ze kterého si čtenář může vytvářet představu o válečném Brně. Z takových informací ale není možné vybudovat si ucelený obraz města s jeho tehdejší specifickou atmosférou, ve které byl všudypřítomný duch války. Brno je zde představeno jako skládanka z několika ulic, kostelů a náměstí, které jsou na konci války poničeny bombardováním. Osobitost města a to, jak se v něm žije, nám ale tyto skromné popisy nepřiblíží.

Pochod do Pohořelic, který Gerta absolvuje hned po skončení války je inspirován skutečným pochodem, který se uskutečnil 30. května 1945 a při němž zemřelo přes tisíc obyvatel Brna v důsledku krutého zacházení dozorců, či nemocí a vyčerpáním. Všechny tyto reálie jsou autorkou pečlivě nastudovány a použity v románu. Kateřina Tučková patrně chtěla podat příběh, který by byl z historického hlediska zcela možný, a podložit ho fakty z odborné literatury, která dodávají příběhu větší věrohodnost. Čtenář má chvílemi až pocit, že čte faktografickou literaturu, a proto logicky není nucen přemýšlet,

zda se poválečný odsun Němců z Brna a jeho následky skutečně odehrály tak, jak je předkládáno.

Pohořelický pochod, který následuje, trvá tedy jeden den. Jeho průběh je ale velmi detailně vykreslen a čtenář má pocit, že ve skutečnosti trvá mnohem déle. Každý další otřesný zážitek jako by cestu do neznáma ještě víc prodlužoval. Během líčení pohořelického pochodu jsou zmiňována další města a vesnice, která skutečně existují, jako jsou Horní Věstonice, Dolní Dunajovice, Bavory či Břeclav. Toto geograficky přesné líčení opět podporuje věrohodnost příběhu. I vesnice Perná, ve které se Gerta nakonec na nějaký čas usadí, je místo geograficky konkrétní. Prostředí jihomoravské vesnice je autorce velmi blízké, neboť sama v tomto prostředí vyrůstala. V Perné se setkáváme s novými typy postav (více podkapitola Charakterizace postav), které jsou příznačné pro pohraniční vesnici krátce po válce. Perná slouží do jisté míry jako „modelová vesnice“, ve které se mísí typické osudy lidí žijících v oblasti jižní Moravy, a to Němců, Čechů, i nově příchozích, takzvaných přivandrovalců. Nesledujeme tedy vesnici jako geograficky specifické místo, které je kontrastem k městu, vesnici s její tradicí a starousedlíky. Sledujeme vesnici, která se náhle zásadně přetváří, a nahlížíme na ni ze sociálního hlediska. Na malém, téměř izolovaném prostoru se vytváří sociální laboratoř.

Když se Gerta vrátí do rodného Brna, zjistí, že město definitivně změnilo svou tvář a že domov, do kterého se tak toužila vrátit, už dávno neexistuje. „Doma. Ve městě, které se tomu, v němž žila, už skoro nepodobalo. Její domov už neexistoval. Její byt patřil někomu jinému, ulici, v níž kdysi žila, chyběly celé domy i lidé. Obchody, do kterých chodila, zmizel, stejně jako jejich majitelé“ (str. 237).

Práci má Gerta v Kuřimi, kam jezdí vlakem skoro hodinu. Barbora nastoupí do školy a příběh se začne výrazně zrychlovat. Barbořino dokončení studia na odborném učilišti a založení rodiny je shrnuto do dvou kapitol. Rychlým tempem je popsáno i dospívání její dcery Blanky, aby se mohla začít zajímat o osud své babičky, o kterém Barbora nikdy vědět nechtěla.

3.3 Vyprávění a jazyk

Příběh je vyprávěn v subjektivizované er-formě. Vypravěč vypráví většinou skrze pohled Gerty, díky er-formě ale není jejím pohledem tolik limitován a tak má možnost

představit nám příběh i skrze postavu jinou, pokud si to situace žádá. Po prvé se s tímto odlišným pohledem setkáváme u Barbory – Gertiny matky. „Ještě to neprokoukla, ještě v ní žije kus dítěte. S jakými starostmi přichází domů, s čím si láme hlavu, musela se tomu kolikrát od srdce smát. Snažila se oddálit Gertin střet s realitou, jak jen to šlo“ (str. 36).

Dále je tato vypravěčská technika použita skrze postavu Hermíny, která srovnává svůj život s Gertiným. Přibližuje čtenáři svůj život v Perné, kde jako jediná z německých žen přidělených na práci zůstala. „Nedokázala by žít jako Gertruda. Nedokázala by to snášet sama a předstírat před svými dětma, že *alles ist in bester Ordnung*“ (str. 311).

Stejný postup je použit i k nahlédnutí do minulosti dvou ostatních přítelkyň: Ula a Johanna vzpomínají na „staré dobré časy“ a nejsou schopny vypořádat se s novou situací. Další postavou, která nechá vypravěče dívat se na svět svými očima je bratr Friedrich, jenž na sklonku života myslí na svou sestru, a nakonec Janinka, přítelkyně z dětství, která po letech náhodou zahlédne Gertu na výstavě.

Díky této technice subjektivizované er-formy můžeme sledovat dva různé pohledy na letmé setkání Janinky a Gerty. Zatímco v Gertině paměti se uchoval láskyplný obraz blízké přítelkyně, v Janince se probudí až nenávistné vzpomínky na Němku Gertu, jejíž národ rozpoutal válečné hrůzy.

Aby vypravěč předešel zmatení čtenáře v místech, kde je přechod od jedné subjektivizované er-formy ke druhé rychlý, zmiňuje jméno postavy, jejíž pohled je právě využit. „Ona, Hermína, to všechno viděla (...)“ (str. 358).

„Ona, Gerta, si stěžuje, protože má na co“ (359).

Pro přiblížení příběhů jiných postav může vypravěč použít kromě střídání subjektivizovaných er-forem také dialogy. Těch využívá Kateřina Tučková hojně, například kapitola první v části čtvrté nebo šestá kapitola části třetí jsou celé složeny z dialogů. Velké množství dialogů může v některých místech působit rušivě, některé dialogy jsou příliš obsáhlé a vytváří dojem nadbytečnosti.

Zvláštní postavení z hlediska vyprávění má postava Barbory. Když dospěje, mění se vypravěčská perspektiva a Barbora najednou promlouvá, jako jediná v celém textu, v osobní ich-formě, poprvé na straně 256. Poslední část románu, *Sólo pro Barboru*, je psána v ich-formě celá. Barbořino vyprávění se liší kromě vypravěčské perspektivy i

jazykem. Používá dlouhá souvětí, její projev působí jako asociační chrlení připomínající nepřipravený mluvený projev.

V textu se často objevují německá slova, která jsou vždy psána kurzívou. Kromě místních názvů jsou to i celé německé věty, a to často jako synonymní vyjádření k promluvě v češtině nebo jako počáteční věta v dialozích. Němčina je zde tedy užívána jen okrajově a věty, které jsou v němčině, nejsou pro pochopení smyslu výpovědi podstatné. Čeština je užitá i tam, kde z kontextu předpokládáme, že promluva probíhá v němčině. Například promluvy Gertina otce v první části knihy. I když je v jeho řeči jen pár německých slov, soudíme, že otec češtinu vůbec nepoužívá a německá slova tak slouží k posílení dojmu, že promluva se odehrává v němčině.

Dále rozhovory mezi Němkami žijícími na statku paní Zipfelové musejí většinou probíhat v němčině, jelikož některé Němky česky nemluví nebo jen velice špatně a nerady. Tuto domněnku podporuje i fakt, že Němky mezi sebou nepoužívají vokativ a to čtenáře utvrzuje v tom, že česky psané promluvy se většinou odehrávají v němčině. „— Ty máš spát, Dorla, a ne poslouchat, řekla ustaraně Ula pod postel“ (str. 143).

V jazyce se také objevují prvky moravského nářečí, které je silnější v Perné než v Brně. Nářečí se někdy v jedné promluvě setká s německými slovy, z čehož je patrné, že i když je němčina od války nenáviděným jazykem, do češtiny za staletí společného soužití Čechů a Němců nenávratně prosákla. „— Hergot...vypadni dolů, neslyšelas? Tady zavazíš, tady nepomůžeš!“ (str. 58).

Jazykový styl, který Tučková zvolila, je nekomplikovaný, na některých místech až příliš doslovný a poměrně neosobitý. Neshledávám žádné specifické a jedinečné znaky, díky kterým by byl autorčin styl nezaměnitelný a originální.

3.4 Postavy

Hlavní postava, Gerta Schnirch, po válce Schnirchová, je na začátku příběhu mladé brněnské děvče, které se nezajímá o všudypřítomnou válku. Toto je první problematický okamžik týkající se charakterizace postav. To, že by skoro dospělé, inteligentní děvče téměř nebralo na vědomí právě probíhající válku, se jeví jako velmi nevěrohodné. Gerta se nezamýšlí, zda se cítí více Němkou nebo Češkou. Proto používá střídavě češtinu a němčinu, jak se jí zachce. Její život vypadá jako bezstarostná oáza uprostřed kruté a devastující války. Po osvobození Brna se Gerta vydá k Nové radnici poslechnout si

projev Edvarda Beneše, i když ví, že jí hrozí trest smrti. Toto je další rozporuplný moment. Proč Gerta tolik riskuje, když doteď se o válku a její následky nezajímala? Kde se v ní najednou bere to odhodlání a zájem, navíc s malým dítětem v náručí? Benešův projev Gertu vyděsí. Nechápe, proč by i ona měla pykat za válku, na které se nepodílela. Pomocí Gertiny postavy se tedy otevírá otázka o kolektivní vině národa a s ní související další otázka, zda skutečně bylo možné válku ignorovat a následně očekávat, že pasivní jednání stačí k tomu, aby byl člověk morálně beztrestný. Gerta, i když ne z vlastní iniciativy, byla členkou Svazu německých dívek a pomáhala při Winterhilfe³, nepřemýšlela o tom, kam mizejí židovští obyvatelé Brna, kteří žili v její blízkosti. A teď cítí velkou křivdu bez známek sebereflexe. Zde se nám odkrývá způsob Gertina myšlení, které zůstane celý život stejné. Gerta je přesvědčena (nebo se za každou cenu snaží věřit tomu), že nenese sebemenší podíl viny (ani za svého otce, ani za svůj národ, ani za svůj pasivní přístup vůči válce, ačkoliv je už téměř dospělá žena a to, co se děje kolem ní, nelze přehlédnout). Díky tomuto jednostrannému pohledu je možné považovat Gertinu postavu za sice plastickou, ale z mentálního hlediska za nevyvojevu. Jediným okamžikem, kdy se Gerta upřímně podívá do svého svědomí, je chvilkové zamyšlení během Benešova projevu. „Vždyť se to přece nějak vědělo, i Gerta to nějak věděla, i když se říkalo, že jsou to přehnané řeči. Lidi je přece viděli, Židy, jak odcházejí na seřadiště a čekají, až je odvezou, celé rodiny. Všichni viděli ty, kteří jim to přáli, jak chodí okolo a nadávají jim do sviní“ (78).

Tento Gertin chladný a velmi subjektivní přístup k válce a jejím důsledkům, který si uchová až do smrti, zamezuje čtenáři upřímně k ní pocítit soucit a lítost.

Gerta popisuje brutální chování otce jen okrajově a fakt, že s ním počne dítě, pro ni, zdá se, není takovým šokem, jaký by čtenář očekával. Několikrát se sice zmíní o nechuti a opovržení, které v ní pomyšlení na to, že má dítě s vlastním otcem, vyvolává, nakonec ho ale potlačí a už se k tomu nevrací. Zdá se být v nepoměru, že konec války (ještě předtím, než se začnou represe vůči Němcům), v ní rozpoutá bouřlivější emoce.

Gertu nakonec zradí všichni, od matky až po sousedy. Snaží se zvyknout si na své ponížené postavení a prokáže statečnost, když zvládne pohořelický pochod a ochrání své dítě. Pocit hořkosti a ukřivdění se v ní ale stále více upevňuje. V Perné tvrdě pracuje

³ Charitativní sbírka pro německé frontové vojáky.

a postupně se mezi ní, statkářkou Zipfelovou a ostatními Němkami vybuduje důvěra a přátelství. Po návratu do Brna zažívá Gerta poprvé šťastné roky, a to díky Karlovi, který se o ni a Barboru stará, jak může. O těchto dobrých chvílích se ale vypravěč zmiňuje jen letmo, jako by štěstí nebylo Gertě souzeno. Karel je jasně kladná postava, díky které zažívá Gerta trochu lásky a důvěry. Po Karlově zmizení upadá Gerta do apatie, jediným smyslem jejího života je dcera Barbora. Záměrně potlačuje svou německou část, která ji připravila tak krutý osud. Zároveň ale Čechy opovrhuje za to, jak se k ní zachovali. „Stavěla se k našim vlastním lidem, jako by je pozorovala shůry, jako barevné figurky v *člověče nezlob se*, co je pořád někdo vyhazuje a ne a ne se dostat do krmítka. Koukala na ten náš stát jako na něco, do čeho nepatří a čím šíleně opovrhuje“ (str. 378, promluva Barbory).

Od chvíle, kdy Gerta ztratí Karla, stává se více a více zahořklou a plnou křivd bez možnosti odpuštění. Po Karlově zmizení ji kontaktuje příslušník StB. Chce po ní, aby ho informovala o aktivitách německých obyvatel, například přítelkyně Johanny. Gerta rázně odmítne, nechce mít nic společného se státem, který už jí způsobil tolik křivd. Z morálního hlediska se zde Gerta zachová jasně správně a statečně. Pravým důvodem ale není smysl pro spravedlnost a pevný charakter, ale silná nenávisť, kterou pocítuje vůči Čechům a jejich státu.

Gerta je postava představující oběť. Nese trest za věci a události, na kterých nemá přímý podíl viny, kterým se ale nesnažila ani nijak zabránit. Z hlediska etického se nejvíce jeví jako spíše kladná postava. Nemá zlé úmysly a nechce nikomu záměrně ubližovat. Zároveň má ale silně negativní vlastnosti: nenávisť, sebelítost a neschopnost odpuštění.

Způsob Gertina myšlení se nemění, nijak se nevyvíjí. Proto je nám její postava v některých pasážích přibližována skrze jiné postavy. „To jen když se dívá na Gertu, je jí líto toho všeho, co se s nimi stalo. Na ní vidí, jaké to je celý život se užírat, do jaké kůže se to narodila, trápit se nenaplněnými ambicemi. Proklínat život, který ji vláčí nahoru a dolů, sotva se vyhrabe, už ji zase někdo sráží, to je Hermíně strašně líto“ (str. 358).

Barbora vidí svou matku v jiném světle: „Ono to s mámou nikdy nebylo lehké. Celé dětství jsem byla něco jako prosebníček stojící před jejím tvrdým, nehybným obličejem,

se kterým přijímala všechno bez rozdílu. (...). Kdybych to měla shrnout, tak bych řekla, že máma byla necitelná, docela fest. A nevím proč, ale hlavně ke mně“ (str. 369).

I když se Gerta snažila, nepodařilo se jí najít si k Barboře cestu. Gerta ji viděla ve sdílení společné minulosti, Barbora ale minulost odmítá a žije přítomností. Více se dokáže sblížit až s vnučkou Blankou, která ji dojme svou snahou o omluvu Brna vyhnaným Němcům. Román končí velmi tvrdou tečkou za Gertiným životem, kterou udělá její dcera: „Nemůžu si pomoci, ale mám prostě dojem, že kromě těch dvou tří let se strýcem Karlem máma žila úplně nenaplněný a zbytečný život“ (str. 410).

Postava Barbory se v příběhu sice objevuje už v první části, je ale spíše doprovodnou postavou k postavě Gerty, tedy postavou vedlejší. Čtenáři je více přiblížena až ve chvíli, kdy se objevuje v roli osobního vypravěče. Díky jejímu vyprávění sledujeme generační propast mezi ní a její matkou, která je tak hluboká, že se nedá překonat. Barboře se to do jisté míry nakonec podaří, ale až při posledním loučení s Gertou, která je už v komatu. Barbora není zatížena minulostí jako její matka a nechce se jí nechat strhnout. Nepamatuje si na útrapy, které musely společně podstoupit, a jediné, co jí připomínalo její původ, byla šikana od spolužáků na základní škole a dále otázka, kdo je jejím otcem a proč jí to matka nikdy neřekla. Z hlediska vnímání minulosti a jejích důsledků lze považovat postavu Barbory jako protikladnou k postavě Gerty.

Postava Karla je důležitým hybatelem děje – pomůže Gertě vrátit se do Brna a najde jí práci – více ale není jeho postava vykreslena. Víme, že je komunist, nevíme ovšem, co je náplní jeho práce či jaký byl jeho život po tom, co Gerta po válce opustila Brno. A hlavně nevíme, kam zmizí v padesátých letech a co se s ním stane. Můžeme se jen domnívat, že byl „odklizen“ svými stranickými kolegy v rámci komunistických čistek.

Podobně jako Karel se z příběhu vytratí více postav a vypravěč už se k nim nevrací. Gertin otec, který zmizí během bombardování Brna, Hubert Šenk, starousedlík z Perné, který je poslán do dolů, komisař Schmidt, kterému Gerta pomáhá s administrativou a který uteče do Vídně, ačkoliv tvrdí, že vzhledem ke svému působení v odboji se nemá čeho bát. Během války se ztratil i bratr Friedrich, který je poslán na frontu. Na konci románu se už umírající Friedrich opět vynoří a přizná zvěrstva, které během války páchal na Ukrajině. Ukáže se, že i přes všechno je stále věrný nacistické ideologii.

Vystupuje zde tedy, stejně jako jeho otec, jako jasně negativní, nevyvojová postava ztělesňující válku a zlo z ní pramenící.

Gerta se i po odchodu z Perné snaží udržet kontakt se svými německými přítelkyněmi a tak můžeme sledovat i jejich osudy. Některé utečou do blízkého Rakouska. Přítelkyně Ula (u které je na str. 204 naznačena nacistická minulost) uteče přes Vídeň dál na západ. Teresa zůstane až do smrti ve Vídni, ale nikdy v ní už nenajde opravdový domov. Její postava tedy dokresluje bezvýchodnou situaci českých Němců, kteří svůj domov nemohou nalézt ani za hranicemi, protože starý svět se jim rozpadl a nový o ně nestojí. Johanna žije v Brně, nikdy se ale s životem mezi Čechy nevyrovná a její děti, které vychovává v německém duchu, na to doplatí. Jako jediná si také nenechá přechýlit své německé jméno a s dětmi mluví i po válce německy. Je to, stejně jako u Gerty, projev nesmíření se s osudem a pocit křivdy, který nevyprchá až do konce života. Jediná Hermína se se svým osudem plně smíří, zůstane v Perné, pracuje v místním „jézédé“ a je ráda, že má práci a střechu nad hlavou. Svůj osud nikomu nevyčítá a nemá pocit promarněného života. Ona jediná se dokáže znovu plně vrátit do života a smířit se se svým osudem. Přijme svůj trest a místo nenávisti, kterou cítí její přítelkyně, cítí vděčnost, že jí bylo dovoleno začít znovu. Tím se zásadně odlišuje od ostatních postav českých Němců. Hermína je postava vývojová, silná, schopná upřímné sebereflexe.

3.5 Téma a jeho zpracování

Tento obsáhlý historický román se snaží přiblížit válečnou a poválečnou atmosféru z pohledu brněnských Němců a drsný dopad této ničivé války na osudy lidí, kteří definitivně ztratili svůj domov a s ním do jisté míry i svoji identitu. Tématem románu je tedy osud vyvržence, který není nikde vítán, a s ním spojené silné lidské emoce jako bolest, strach, nenávisť, zahořklost a pocit křivdy. Vědomí, že člověk nikam nepatří a není nikým pochopen. Dalším tématem je otázka kolektivní viny a jejích následků, které zasahují do dalších generací, a s ním související téma mezigeneračního neporozumění tam, kde jedna generace zažívá velmi silnou a bolestnou zkušenost a není v silách generace druhé této zkušenosti zcela porozumět a mít tak pochopení pro určité výchyly v chování, které tato zkušenost zapříčinila. Hlavním, dodnes velmi ožehavým tématem je odsun a otázka, zda to bylo správné nebo jediné možné řešení, a otázka odpovědnosti za mnohá neodpustitelná selhání, která byla během odsunu napáchána. Autorka používá

slovo „vyhnání“, které ještě více vyzdvihuje citlivost a problematičnost této historické události.

Kateřina Tučková zpracovává téma pomocí silného příběhu, který se stává místy téměř nevěrohodným. Velké životní zvraty a události se do sebe kloubí jedna za druhou a čtenář může nabýt pocit, že je příběh nepřírozně vykonstruovaný. Jedno neštěstí vzápětí střídá druhé, jako by jen jedno nestačilo a čtenář musel být neustále bombardován silnými dávkami emocí. Jako by chtěla Tučková představit všechny možné typy lidského neštěstí na omezeném prostoru jednoho románu či života. Silnou dějovostí také zamezuje vzniku osobitých nedějových pasáží, které by měly úvahový, významově hlubší ráz a dodaly by dílu nový rozměr, který by nevycházel pouze z dějovosti a necítil by jen na emoce čtenáře, ale i na jeho mysl schopnou reflexe.

4 Němci

Jakuba Katalpa⁴

Román *Němci*, jehož hlavními tématy jsou poválečný odsun Němců a ztráta dítěte, je zatím autorčiným nejrozsáhlejším literárním počinem. Detailně vykreslený román, odehrávající se převážně v Sudetech (odkud Katalpa sama pochází), pečlivě popisuje několik lidských osudů, které byly silně poznamenány válkou. Oproti jiným autorčiným knihám jsou *Němci* napsáni přístupnějším, čtenářsky lehčeji stravitelným jazykem, který ale tvoří kontrast k složité struktuře a mnohavrstevnému příběhu.

Synopse:

Román vypráví příběh učitelky Kláry Rissmannové, říšské Němky, která odešla učit do protektorátní vesnice jménem Rzy. Poblíž Klářina rodného Hinterbergenu žádné volné učitelské místo není a Klára vidí v odchodu do neznámé vesnice možnost začít nový život po tom, co jí gestapo popravilo manžela. V novém domově je nevítaným hostem, postupně si ale Klára na nové prostředí zvykne a přizpůsobí se. Válku, která je všude kolem ní, příliš nevnímá. Má poměr s místním rasem, přátelsky se sblíží s kolegou Fuchsem, školním inspektorem Malkem a kartografem Melmanem.

Po skončení války se jí nepodaří spojit s rodiči a zůstává na vejminku s kolegou Fuchsem na jeho bývalém statku, do kterého přišli noví čeští majitelé. Kvůli ztraceným dokladům nemůže Klára prokázat svou totožnost a není proto poslána do sběrného tábora. Fuchs příkaz k deportaci dostane a v pocitu beznaděje volí raději smrt. V té době s ním už Klára čeká dítě.

Na vejminku ji navštíví učitelka Anna, na jejíž místo Klára ve Rzech nastoupila. Anna také bývala milenkou rasa Weissmanna, a když s ním otěhotněla, odešla k sestře Hedvice do Prahy. Anna pošle i těhotnou Kláru ke své bezdětné sestře a ta ji, společně

⁴ Pod tímto pseudonymem se skrývá spisovatelka a výtvarnice Tereza Jandová pocházející z Plzně. Vystudovala bohemistiku, mediální studia a psychologii. V roce 2000 ji vyšla první sbírka povídek a v roce 2006 první román *Je hlína k snědku?*, který byl nominován na cenu Magnesia Litera jako objev roku. Její druhý román *Hořké moře* (2008) byl nominován na Cenu Jiřího Ortena. Román *Němci* (2012) je zatím poslední vydanou knihou. Jakuba Katalpa je známa svým lyrizujícím a experimentálním jazykem, do kterého se promítá ženské vidění světa.

s manželem, pomůže s péčí o novorozence, po kterém sama tolik touží. Poté převede Hedvičin manžel Kláru přes hranice. Manželé jí slíbí, že jí dítě přivezou později, až se mu uzdraví dysplazie kyčelního kloubu. Chlapce ale jeho pravé matce nepřivezou Klára se, po tom, co uskuteční jednu nevydařenou výpravu za synem do Prahy, s Konrádem už nikdy nesetká.

V Německu se po čase vdá a má další dvě dcery. Svému synu Konrádovi posílá každý rok balíčky se sladkostmi a až před Hedvičinou smrtí se už dospělý Konrád dozví, že tyto balíčky posílá jeho pravá matka. Konrádova dcera se po jeho smrti rozhodne babičku Rissmannovou vyhledat. Najde ji v ústavu pro lidi trpící Alzheimerovou chorobou a o jejím příběhu se dozvídá jen z vyprávění své tety Gertrude.

4.1 Kompozice

Obsáhlý čtyř set stránkový román je rozdělen do devíti oddílů, které jsou očíslovány I. – IX. Každý oddíl začíná dvěma citacemi, a to románových postav, nebo skutečně žijících osob, většinou vysoce postavených nacistů (Göringa, Goebbelse i samotného Hitlera), ale i českého ortopeda Arnolda Pavlíka či francouzského skladatele Maurice Ravela. Oddíly jsou dále členěny do krátkých kapitol s většinou jednoslovným názvem. Výjimkou je oddíl VII., který obsahuje jen jednu kapitolu. Ta tvoří hranici mezi dvěma odlišnými světy: světem války a světem poválečným. Obsahem této kapitoly je příjezd Rusů do Ržů, který promění Klářin život. V jednotlivých kapitolách najdeme grafické předěly mající podobu dvou tlustých, vodorovně souběžných čar. Jedná se spíše o prvek typografický než přímo textový. Nachází se buď na místě významového předělu, například v místě, kde je vložen příběh jiné postavy, nebo tam, kde je určitá časová mezera. Někdy se toto grafické zvýraznění objevuje mezi dvěma různými dialogy a potom působí jako střih ve filmu. Umožňuje vypravěči přesunout se od jedné postavy ke druhé, aniž by to musel více komentovat nebo musel začínat novou kapitolu. Tento grafický prvek tak pomáhá čtenářově orientaci.

V oddíle III. Najdeme netradiční kapitoly s názvy *Štěpení času* a *Úlomky za okny vlaku I až III*, ve kterých jsou za sebou naskládané krátké glosy⁵, které navozují atmosféru třicátých let nejen v Německu, ale i ve vzdálených koutech světa pomocí faktografických událostí. Dozvídáme se tak nejen o rozluštění kódu šifrovacího přístroje

⁵ Termín převzat z recenze Dory Kaprálové http://zpravy.idnes.cz/past-umirnenosti-zaruka-prodejnosti-spisovatelka-katalpa-ve-strednim-proudu-1y1-/zpr_archiv.aspx?c=A121112_173930_kavarna_chu, 25.6.2015

Enigma, o požáru Říšského sněmu v Berlíně, ale například i o čínské měnové reformě, zemětřesení v Japonsku nebo o ukradení Milletova obrazu *Anděl Páně* z pařížského Louvru. Některé tyto glosy působí místy jako novinové zprávy: „První kolo prezidentských voleb nepřineslo žádný výsledek. Měsíc nato byl znovu zvolen Paul von Hindenburg“ (str. 79, kapitola *1932; úlomky z vlaku*).

Jiné glosy představují události předválečného období pomocí epizodních postav, například cestujících ve vlaku, do kterého je umístěna bomba, nebo pomocí dialogu ženy se svým mužem, kterému je nařízena sterilizace. Tyto krátké, do toku vyprávění stylem i tempem nezapadající texty mohou ve čtenáři vyvolat rozporuplné pocity. Na chvíli se vytrácí vědomí, že čteme román, a glosy tak mohou působit až nepatřičně, jako zbloudilé úryvky z faktografické literatury, které zakotvily v románu na náhodně zvoleném místě.

První a poslední oddíl mají do jisté míry funkci prologu a epilogu a od ostatních oddílů se liší vypravěčskou perspektivou i časovou rovinou příběhu. Ostatní oddíly jsou už v názvech tematicky rozděleny podle místa, kde se děj odehrává (viz podkapitola *Čas a prostor*).

Hutný děj se skládá kromě příběhu hlavní hrdinky Kláry i z dalších dějových linií a příběhy se větví jako pavučina. Tato poměrně složitá kompozice románu je založena na rozvíjení mikropříběhů epizodních postav. Tyto příběhy působí jako asociace: postava, která se v jednom příběhu vyskytne pouze okrajově, se stává v následujícím mikropříběhu postavou hlavní. Zde by se dala kompozice označit za řetězovou. Toto větvení je vždy ukončeno tam, kde by už nemělo další rozvádění těchto mikropříběhů význam pro potřebné dokreslení hlavní tematické linie. Z hlediska časového uspořádání převažuje kompozice retrospektivní.

4.1.1 Motivy

Románem prostupují nápadné motivy, které se v příběhu několikrát vracejí. Motiv deformace lidského těla, například vrozená vada kyčlí zděděná po Erichu Fuchsovi, která se přenáší na další generace nebo služebná, která dopadá na jednu nohu. Dalším motivem je vyměšování, tělní tekutiny a motiv nádoru, jenž se objeví u zvířete, které ras Weissmann preparuje, u babičky Hedviky i u školního inspektora Malkeho. Popisy týkající se rakoviny jsou velmi syrové a detailní. „Kůži na šourku měl začervenalou a citlivou, a když se pak k bolesti přidal i vazký žlutý výtok, rozhodl se jednat“ (str. 266).

Vedle těchto motivů souvisejících s lidským tělem sledujeme i „ženské“ motivy. Motiv mateřství, konkrétně pak těhotenství, dělohy, porodu, kojení a potratu jsou citlivými a důvěrně působícími prvky příběhu. „To dítě jí nedalo spát. Ještě se nenarodilo a matka už mu hledá úkryt, nové břicho, místo, kam by se mohla stočit společně s ním. Hedvičino břicho bylo odjakživa prázdné. Žádná úrodná půda. Dělohu ji vzali před lety, málem kvůli tomu vykrvácela. Rozhodla se“ (str. 388).

Motiv dělohy a tělních tekutin se opět objevuje i u preparovaných zvířat. „Potom řez rozšířil, mezi vlákny zakrvavělé tkáně spatřil oblouk plic a dělohu. Udivilo ho, jak je zduřelá, a vyjmul ji společně s vaječníky a vejcovodem; zavadil přitom o močový měchýř a mezi kapky krve vyprýštil pramínek žluté tekutiny“ (str. 298).

Tyto motivy dobře slouží k „obnažení“ postav a jejich činů a líčení působí více živočišně. Motivы deformace a nádoru by se daly vnímat v širším kontextu, a to jako symboly světa, který je sám nemocný a zdeformovaný válkou a zlým lidským jednáním.

4.2 Čas a prostor

První oddíl románu se odehrává v současnosti, částečně v Praze, v Londýně a v Lahnsteinu v Německu. Skrze příběh, který Klářině vnučce vypráví její teta Gertrude, se vracíme na počátek dvacátého století. Na konci románu se vracíme zpět do současnosti ke Klářině vnučce, která se po pár letech od poslední návštěvy babičky Rissmannové dozvídá o její smrti. Z hlediska času je tedy vyprávění retrospektivní.

Úvodní scéna, pohřeb Klářina otce se odehraje v březnu roku 2002. Poslední kapitola, ve které dostane Klářina vnučka dopis od dosud neznámého H. Weissmanna, je pak zasazena do července roku 2004.

V oddílech II až V se vracíme do minulosti na začátek příběhu. Názvy těchto oddílů vždy začínají spojením *krásné německo*. (...) a hlavním místem děje je Klářin rodný Hinterbergen, ve kterém žije se svými rodiči a poté i krátce s budoucím manželem Horstem.

Než se příběh dostane ke Kláře, začíná vyprávěním o jejích rodičích. Skrze postavu Kláry se seznamujeme i s jejími prarodiči, rodiči její matky. V této části působí román jako sága jedné dobře situované německé rodiny od počátku dvacátého století. Procházíme s Klárou její dospívání, první sexuální zkušenosti, seznámení s budoucím manželem i jeho předčasnou smrt. Klára učí na lyceu, ale poté, co je zavřeno, rozhodne

se radikálně změnit svůj život a těžištěm děje se stávají fiktivní Rzy, zapadlá vesnice ležící čtyři sta kilometrů východně od Prahy. Tato pustina je obklopena doly, kde se těží železná ruda a do nejbližšího města je daleko. Právě toto místo dává název oddílům VI až VIII, které začínají *rzy*.(...)

Pojmenování oddílů pomocí míst, kde se děj odehrává, svědčí o jejich důležitosti. Kniha je tím nepřímo rozdělena na dvě kontrastní části, dva odlišné světy jednoho lidského života. Na zdánlivě bohaté a krásné Německo, ve kterém se Klára dosud nesešla s materiálním nedostatkem, a na Rzy, protektorátní vesnici, kde není ani dostatek papíru a křídly pro místní školu.

Rozvětvený příběh ale občas odbočí i na nečekaná místa. Ve třetí kapitole se objevují krátké glosy, které podávají zprávu z nejrůznějších míst světa v kontextu blížící se války. Na krátký okamžik se tak čtenář ocitne ve Vatikánu, ve Francii nebo v Japonsku (více v podkapitole kompozice).

V oddíle VI. V kapitole *Fuchs* se opět téměř kronikářským způsobem seznamujeme s rodinnou historií rezského učitele. Vyprávění začíná u jeho dědečka a detailním představením jeho rozvětvené rodiny se vypravěč postupně dostane k Erichu Fuchsovi. Jedná se tedy o stejný postup, jakým je v oddíle II. představena rodina Kláry.

Poslední, IX. oddíl, se vrací opět do současnosti, která je proložena retrospektivním vyprávěním Gertrude o posledním setkání Kláry s jejím synem. Příběh končí tam, kde začal. U Klářiny vnučky žijící v Londýně, která chtěla zjistit pravdu o své německé babičce

4.3 Vyprávění a jazyk

V příběhu se objeví dvě vypravěčské perspektivy, a to osobní *ich*-forma Klářiny vnučky v prvním a posledním oddíle románu a *er*-forma nadosobního vypravěče v oddílech ostatních. Tento vypravěč je nehodnotící a působí, jako by si udržoval od postav a příběhu určitý odstup. V části vyprávěné *er*-formou je vyprávění retrospektivní.

Způsob vyprávění některých pasáží, který je založen na zhuštěné popisnosti paralelních dějů, navozuje pocit, že sledujeme film a ze čtenáře se na chvíli stává divák. Díky této perspektivě sledujeme, co se děje v jeden okamžik na různých místech. Jedná se tedy o techniku stříhu. „(...) Ve stejnou dobu přiváží Albert Högl, majitel velkého berlínského knihkupectví, do svého obchodu balíky s knihami (...). V ten samý

okamžik se Franziska Kolmannová odpočívající před večerí přetočí na bok a ve spánku si vsune dlaně mezi stehna“ (str. 66).

Jazyk je věcný a zdá se, jako by byl podřízen obsáhlému ději, ve kterém není příliš místa pro experiment a vyhraněný osobní styl, tedy prvky, které jsou v jiné autorčině tvorbě patrnější. Jazyk je v románu drsný, ale zároveň stále ženský. Často se zde setkáme s motivem těhotenství, porodu a dělohy, s motivem kojení a mateřství obecně (viz podkapitola Motivy).

4.4 Postavy

Hlavní postavou je Němka Klára Rissmannová, narozena roku 1912 do rodiny vysoce postaveného úředníka. Klářina matka Franziska dítě nechtěla a z počátku si k němu nedokázala vybudovat pravý mateřský vztah. „Svou dceru vídala jednou denně. Nechávala si ji přinést čistou a zavinutou v plenách, chvíli ji nejistě laskala a potom ji s neskrývanou úlevou předala zpět chůvě“ (str. 57).

Postava Kláry je plastická a vývojová, charakterizována spíše nepřímou. Více ji poznáváme skrze její jednání a myšlenky nebo z postřehů jiných postav, například Horsta. „Nepochyboval o tom, že vhodnější ženu by nenašel. Pocházela z dobře situované rodiny, byla inteligentní, vzdělaná a zdravá“ (str. 115).

Gertrude v rozhovoru s Klářinou vnučkou o své matce řekne: „Hodně se smála. A hodně kouřila“ (str. 46).

Blíže nahlédnout do Klářina nitra můžeme po prvé ve scéně s její židovskou studentkou Helenou, která žádá Kláru o pomoc. Klára to zvažuje, radí se s Horstem a nakonec odmítne. Nechce se touto věcí dále zabývat. „Proti Židům nic nenamítala, ale také neviděla důvod, proč by se jich měla zastávat. Rozčilovalo ji, že si ji Helena vybrala za svou důvěrnici“ (str. 119).

Klára je vůči svému okolí lhostejná, neprojevuje zájem o osudy jiných lidí, nedává najevo ani soucit ani opovržení. Je nepřístupná a samotářská. Válku přijímá jako realitu, které je třeba se přizpůsobit, nijak ji ale nesoudí, jako by se jí vnitřně vůbec nedotkla, nikomu nevyčítá svou situaci. „Válka se nás netýká“ (str. 124, promluva Kláry).

Klára se jeví jako uzavřený, racionální člověk. Nemluví více, než je nutné, nenavazuje důvěrné vztahy, zdá se, že nepotřebuje blízkého člověka. Přesto jsou v románu okamžiky, ve kterých se dokáže čtenáři lidsky přiblížit. A to, když v příběhu několikrát

zažívá pocit studu, když ztratí manžela a utápí se v hlubokém smutku nebo když citlivě prožívá své těhotenství. V některých momentech je ale Klářino jednání neprůhledné. Je schopná lhát i napadnout milence, a to bez známky výčitek svědomí. „Rozjařeně a s pocitem, že gestem doprovází kdysi zaslechnutou anekdotu, zvedla ruku a bodla Weissmanna do zad. Když pak o něco později doběhla k Fuchsovi, připadala si dokonale šťastná.“ (str. 319)

Po skončení války přijímá Klára svůj úděl poraženého a není patrné, že by cítila křivdu nebo nenávist. Téměř nezáčastně nese svůj úděl až do chvíle, kdy přijde o svého syna.

Klářiní rodiče jsou lidé, kteří se příliš nezaobírají vlastním svědomím. Mají Kláru rádi, ale přesto někdy působí jako rodiče-stroje. Otec je nacista, kterému sice osobně Židé nijak nevadí, na druhou stranu mu nečiní potíže odstříhnout všechny svoje židovské přátele, když si to situace žádá. O politice spolu manželé příliš nemluví. „Jestliže spolu hovořili o tom, co se děje, činili tak opatrně a s ostychem, neboť si nebyli jisti tím, co si o tom myslí ten druhý. Mlčky přijímali všechna nová nařízení a zákony, ať už se týkali jich samotných nebo údajných nepřátel Říše. Řada věcí jim připadala zvláštní – žádný z nich nebyl antisemita a opatření proti Židům jim připadala přehnaná – ale nenapadlo je nad tím přemýšlet, nebo dokonce něco podniknout“ (str. 97).

Silným kontrastem ke Klářiným rodičům je Klářina babička z matčiny strany, která nenávidí Hitlera a všechnen svůj majetek odkáže židovskému starobinci.

Důležitou vedlejší postavou je Erich Fuchs, učitel, který své úzkosti léčí alkoholem. Ačkoliv známe podrobnou historii Fuchsovy rodiny, jaký je Fuchs sám, se můžeme spíše jen domnívat. Nevíme, co je příčinou jeho úzkostí, jaký měl vztah ke Klářině předchůdkyni Anně, ani jak vnímá samotnou Kláru. Někdy se zdá být Kláře blízký, jindy je odtažitý a nepřístupný. Je tichý a nespolečenský. Jeho vztah k válce je podobný jako Klářin, nijak se k ní nevyjadřuje. Sympatizuje s Hitlerem, ale na druhou stranu odmítl zúčastnit se oslav v roce 1938.

Klářin milenec Emil Weissmann působí jako člověk, který ví, co chce. Místní ras a svůdník nic nepředstírá, je ve srovnání se vzdělanou Klárou jednoduchý, ale přímý. K učiteli Fuchsovi tvoří jasný kontrast. Je ale také málomluvný a samotářský a okolí ho považuje za podivína.

Vypravěč často odbočuje od hlavního příběhu a rozkrývá osudy a historii postav vedlejších nebo dokonce postav, které se objeví jen jednorázově. Tyto postavy nám představuje buď sám vypravěč (například vyprávění o Melmanovi, který v Krakově udeřil židovskou dívku uprchlou z ghetta ze strachu jí pomoci.), nebo se jedná o vzpomínky některé románové postavy (například když Fuchs vzpomíná na své dětství: ras Weissmann načapal malého Fuchse, který se dostal do blízkosti vlaku a byl strachy bez sebe.). Přestože se všechny tyto postavy objeví v příběhu jen na krátkou chvíli, všechny mají jména a bývají vykresleny pomocí drobných detailů. Tím se stávají jejich příběhy konkrétnější a věrohodnější i na tak malém prostoru. „V koutku jejích úst se objevila slina a Melman zatoužil po tom, aby odešla (...)“ (str. 242, setkání Melmana s židovskou dívkou v Krakově).

Kartograf Hugo Melman, který se usídlí v knihovně na rezském zámku, je další rozporuplnou postavou. Není jasné, proč do Rzů přijel a jaké tam má poslání. Pomocí jednoho z mikropříběhů se dozvídáme, že udeřil během války židovskou dívku, která ho žádala o pomoc, a vyrazil jí zub. Pak ale začne trpět nočními můrami a nemůže se nezabývat myšlenkou, kam všichni Židé mizejí. Svěří se s tím Kláře a ta nakonec dojde k vlastnímu závěru. „Byla podrážděná; i kdyby byli Židé tak nevybíravě odstraňováni, copak se to týkalo jí osobně?“ (str. 262).

I Hedvika je postava, která skrývá svá tajemství. Na začátku příběhu je četaři představena dobrosrdečná žena, která vychovala cizí dítě jako svoje vlastní. Čím více se ale příběh rozkrývá, tím více se jeví postava Hedviky problematicky. Na konci příběhu je z ní sobecká žena, která ukradla dítě jiné ženě a způsobila jí tak bolest, která už nikdy neodezněla.

Klášina vnučka je jediná postava příběhu, jejíž jméno neznáme. Možná proto, že její role je jiná. Dalo by se říct, že do jisté míry jde o roli detektivní. Je prostředníkem a průvodcem, díky němuž je Klášin příběh odhalen, a její speciální funkce v příběhu je podřezána i užitím osobní ich-formy a také tím, že otevírá i uzavírá celý příběh. S Klášinou vnučkou souvisí i postava Gertrude, která je jako právě objevený pramen, z něhož se příběh čerpá.

Jak je zmíněno výše, v románu je i mnoho epizodních postav, a to většinou Němců. Příběhy těchto postav pouze dokreslují a rozvíjejí hlavní vyprávěcí linii, rozšiřují záběr románu a tvoří tak dojem větší propracovanosti a věrohodnosti. Na druhou stranu

je těchto vedlejších postav tolik, že čtenář se může v jejich příbězích snadno ztratit a neustálé jednorázové odbočování může působit únavně.

Některé charakteristiky postav jsou velmi stručné, nemají formu celistvého textu, ale připomínají spíše administrativní poznámky. „Klára Kolmannová – věk dvanáct let a dva měsíce – stojí u okna a uvažuje o sebevraždě, protože jí rodiče nedovolili jít do cirkusu“ (str. 66). Takováto vsuvka zvýrazňuje kontrast mezi suše podaným faktem o Klárině věku a vážným činem, o kterém přemýšlí.

Postava Kláry, Fuchse a Weissmanna tvoří trojúhelník založený na kontrastech. Všechny postavy stojí navzájem v opozici a zároveň mají společné prvky. Nevzdělaný Weissmann je kontrastem ke Kláře a Fuchsovi, všichni tři ale mohou být považováni za samotáře a podivíny. Klára je přistěhovalkyně, která ale nakonec najde ve Rzech domov. Fuchs a Weissmann jsou místní rodáci, přesto jsou po skončení války všichni bez rozdílu nevítaní cizinci. Nikdo z nich se k válce přímo nevyjadřuje, válka je ale svedla dohromady a válka je také rozdělila. Všichni tři jsou Němci, každého ale stihne po válce jiný osud.

Výběrem těchto postav měla autorka možnost nastínit atmosféru panující v Sudetech během války a vykreslit jejich různé, ale pravděpodobné poválečné osudy.

Důležitá je také role postav pro kompoziční výstavbu románu. Každá postava svým příběhem rozehrává příběh jiný. Tam, kde příběh jedné postavy končí, začíná příběh jiné a postavy tak vytvářejí řetězec, který se nakonec spojí do kruhu.

4.5 Téma a jeho zpracování

Námětem románu je válka a osobní příběh Němky Kláry, jejíž životní pouť je plná dramatických zvrátů. Hlavní témata jsou v románu dvě: téma týkající se historie a jejího morálního dopadu na společnost a téma typicky „ženské“. Prvním tématem je vyústění vztahů Čechů a Němců žijících na jednom území, jejich rozdílný pohled na válku a její význam a následný odsun německého obyvatelstva. Druhým, neméně závažným tématem je ztráta dítěte, kterou není nikdy možné zcela překonat. Z Německa, kde ji zdánlivě nic nechybí, se Klára dostává do zapadlé, chudé vesnice poznamenané válkou. I když vnímá svou odlišnost, nakonec najde ve Rzech domov. „Trápila se zprávami, které dostávala z domova, ale její prvotní reakcí nebyla touha po návratu, naopak, ještě

silněji se přimkla k tomu, co měla, ke své práci a k žákům, k Weissmannovi a k Fuchsovi. K sobě samé“ (str. 304).

Válka tvoří v příběhu jen jakousi kulisu. Je podhoubím, které přímo či nepřímo ovlivňuje osudy hrdinů. Ti ale nemají potřebu do války zasahovat, nějak ji komentovat a hodnotit. Válka jen vytváří specifickou situaci, s níž se hrdinové musí vyrovnat. Ne ovšem jako válečné oběti, ale jako lidé, kteří se potýkají s těžkostmi svého konkrétního života. Bojují a prohrávají sami se sebou. Tím se tento román zásadně liší od většiny beletrie napsané po roce 2000, v níž se objevuje téma Němců a jejich odsunu z Československa. Ani autorka sama prostřednictvím vypravěče nezaujímá žádné hodnotící stanovisko. Drží si odstup a jen vypráví příběh, do kterého nijak nepromítá své názory a postoje. Pouze nám představí, jak by mohl vypadat jeden lidský osud, který hledá své místo a jehož největší životní bolest, tedy ztráta dítěte, přímo nesouvisí s válkou, přestože je všude kolem.

Komparace vybraných románů

V této kapitole se zaměříme na srovnání vybraných románů z hlediska zpracování, použitých postupů a tématu. Budeme postupovat systematicky podle členění přecházejících kapitol.

5.1 Žánr

Všechny tři autorky si pro svůj záměr vybraly žánr románu, tedy prózu s velkým prostorem pro pestré a rozvětvené ztvárnění příběhu. Každý z nich je ale jiným románovým typem s odlišnou kompozicí. Román *Peníze od Hitlera* je menšího rozsahu s existenciálními a detektivními prvky. *Vyhnání Gerty Schnirch* pak spíše román historický s dobrodružnými prvky. *Němce* je možné považovat za román prostředí, který líčí atmosféru Sudet během války a těsně po ní, a který je specifický jasně ženskými motivy. Všechny tři romány by se zároveň daly považovat za romány postavy, jež se snaží vyvolat dojem biografického textu založeného na reálných historických událostech.

5.2 Kompozice

Z hlediska rozsahu jsou romány *Vyhnání Gerty Schnirch* a *Němci* srovnatelné. Počet stran románu *Peníze od Hitlera* je přibližně poloviční. Všechny tři romány začínají prologem a končí epilogem, nebo textem, který tuto funkci plní stejně. V románech *Denemarkové* a *Katalpy* je v prologu představena postava, která nás uvede do příběhu. V první knize je to lékař Denis, ve druhé vnučka hlavní postavy. Z hlediska časového uspořádání je možné považovat kompozici románu *Vyhnání Gerty Schnirch* za čistě chronologickou, v románech *Němci* a *Peníze od Hitlera* je použita kompozice retrospektivní. Jejich výchozím bodem je tedy současnost, ze které se příběh odvíjí do minulosti, aby se nakonec vrátil do současnosti. Z hlediska makrokompozice jsou všechny tři romány děleny na menší, tematicky sjednocené celky, a to na kapitoly či oddíly. Román *Němci* obsahuje pasáž složenou z krátkých glos, *Vyhnání Gerty Schnirch* obsahuje kapitolu složenou z dopisů. Nejpropracovanější kompozici má bezesporu román *Němci* díky řetězení souvisejících mikropříběhů. Román *Peníze od Hitlera* je mozaikou (jak je uvedeno i v podtitulu), kterou si čtenář postupně skládá dohromady z retrospektivního vyprávění, jež je střídáno současností.

Z hlediska vnitřní kompozice je pro čtenáře nejméně náročný román Denemarkové. Vedle hlavní dějové linie sledujeme ještě příběh Denise a jeho rodiny, který je ale rozvětven jen tak, aby stále bezprostředně souvisel s hlavní postavou. Naopak romány Tučkové a Katalpy jsou velmi rozvětvené s mnoha vedlejšími dějovými liniemi, které se, hlavně v románu *Vyhnání Gerty Schnirch*, stávají místy nepřehlednými a neukončenými.

5.3 Čas a prostor

Pro všechny tři romány je důležitým časovým bodem válka, každý román se ale odehrává v různých časových etapách a na jiných místech. *Peníze od Hitlera* začínají koncem války a končí v roce 2005. Důležitými časovými mezníky jsou konec války, ztráta syna a rok 2005, ve kterém se Gita vrací do Puklic. *Vyhnání Gerty Schnirch* začíná během války a končí po revoluci. Stěžejní část románu se ale odehrává první roky po válce. Zde jsou tedy důležitými časovými mezníky konec války, příchod do Perné a návrat do Brna. V románu *Němci* začíná příběh ještě před válkou, a to narozením Kláry, a končí v roce 2002. Román ale převážně líčí Klářin pobyt ve Rzech během války a těsně po ní. Na rozdíl od románu Tučkové, je ovšem v *Němcích* věnováno více prostoru období války. Důležitými časovými mezníky jsou odchod do Čech, konec války a nucený odchod do Německa. Zajímavé je, že v *Němcích* a *Penězích od Hitlera* je vyprávění ze současnosti zasazeno téměř do stejného roku. Jako možné vysvětlení může být snaha o podtržení věrohodnosti příběhu, protože tyto roky jsou pravděpodobně jedny z posledních, ve kterých je ještě možné zachytit příběhy žijících pamětníků.

I z hlediska prostoru shledáváme patrné rozdíly. Přestože ve všech třech románech je důležitým prostorem vesnice, v každém textu plní jinou funkci. U Denemarkové sdružuje prostor vesnice silně negativní lidské vlastnosti jako je omezenost, nenávisť, xenofobie a neschopnost vést dialog. Vesnice jako symbol zla je zde jasně čitelný. Prostor vesnice u Tučkové a Katalpy není takto modelově černobílý. Ve *Vyhnání Gerty Schnirch* je na vykreslení prostoru patrné, že se autorka snažila co nejdůkladněji, nejvěrněji a nejvěrohodněji vylíčit poválečnou atmosféru a způsob, jak se odlišné lidské charakterity staví k nově vzniklé národnostní propasti mezi Němci a Čechy. Tuto snahu o věrohodnost dokládá i to, že Tučková si jako jediná z autorek vybrala pro svůj román vesnici, která má svůj historický protějšek. V *Němcích* je prostor české vesnice během

války použit spíše jako kontrastní k Německu, kde je válka vnímána zcela odlišně. Vesnice, tak jak s ní pracuje Katalpa, neslouží primárně k vykreslení vztahů českých a německých obyvatel vesnice během války, ale slouží spíše jako útočiště hlavní postavě. Klára tedy hledá na vesnici únik z vlastního domova, v němž zažila velkou životní ránu. Naopak Gerta přichází do Perné nedobrovolně, je sem nuceně odsunuta a musí těžce pracovat. Gita vidí ve své rodné vesnici zničený domov, který se, díky bývalým sousedům, přeměnil v nepřátelské území.

5.4 Vyprávění a jazyk

Vyprávění v románu *Peníze od Hitlera* a v románu *Němci* je retrospektivní, dá se tedy vyjádřit vzorcem 2-1-3. Chronologické vyprávění v románu *Vyhnání Gerty Schnirch* vystihuje vzorec 1-2-3. Retrospektiva u Denemarkové je přítom často vyprávěna v přítomném čase. V tomto románu se také objevují dvě vypravěčské perspektivy, a to střídání ich-formy a er-formy nadosobního vypravěče. Tučková si pro svůj román vybrala subjektivizovanou er-formu a výjimečně ich-formu. Subjektivizovaná er-forma umožňuje čtenáři sledovat postavu z vnějšího i vnitřního pohledu zároveň a dá se použít u více postav, aniž by bylo potřeba změnit druh řeči. Je tedy logické, že si Tučková, která se snaží ze všech tří autorek nejdetailněji a nejuceleněji popsat dobovou atmosféru, vybrala právě tento typ řeči. Katalpa zvolila, stejně jako Denemarková, střídání osobní ich-formy a er-formy nadosobního vypravěče. Na rozdíl od Denemarkové se ale toto střídání neobjevuje jen u hlavní postavy. Ich-forma je vyčleněna pouze pro postavu Klářiny vnučky, stejně jako u Tučkové pouze pro postavu Barbory (na rozdíl od Klářiny vnučky ale používá Barbora ich-formu jen v závěru knihy).

Jazyk Denemarkové je pečlivě volený, působí až syrově a stroze, přesto ale velmi emocionálně. Někdy je ve větě vynechán přísudek, čímž se zvyšuje napětí a udržuje se tak čtenářova pozornost. Se stejným efektem používá tuto techniku i Katalpa při charakteristice některých postav. U Denemarkové se objevují říkanky a hromadění přídavných jmen u jednoho podstatného jména. Katalpin jazyk je oproti jiným jejím prózám přístupnější a méně experimentální, stále ale vychází z osobitého ženského vidění světa. Společným jazykovým rysem těchto autorek je smysl pro velmi realistické, až brutální vykreslení detailů souvisejících s násilím nebo, v případě Katalpy, s nemocemi a fyzickými deformacemi. Tučková používá syrové vykreslení krutých

momentů mnohem méně, vezmeme-li v úvahu hojnost těchto scén v jejím románu. Její jazyk nepůsobí tak promyšleně jako u druhých dvou autorek, vyvolává dojem spontánního psaní, které nemůže autorka zkrotit.

Společným bodem všech tří románů je jazyková otázka ve smyslu němčina versus čeština. U Tučkové a Denemarkové se často setkáváme s germanizmy, které oživují text, a připomínají, že ve válce nebyly jen národy, ale i jazyky. U Katalpy se germanizmy sice nevyskytují, jazyková otázka je ovšem také přítomna, i když na ni není kladen takový důraz. Ve Rzech mají děti zakázáno mluvit česky. Naopak po válce v Praze Klára předstírá, že rozumí česky. Stejně tak Gita ve sběrném táboře předstírá, že nerozumí německy, aby nebyla považována za Němku. Gerta po válce němčinu zavrhne a se svou dcerou mluví jen česky, na rozdíl od své kamarádky Johanny, která mluví dále se svými dětmi jen německy. Jazyk je rozpoznávacím znakem, který lidi stmeluje i rozděluje na dva nesmiřitelné tábory.

5.5 Postavy

Hlavními postavami všech tří románů jsou ženy německé národnosti, kterým válka nezvratně změnila život. Gerta a Gita jsou českými Němkami, které mají české matky. Obě se narodily na území Československa a jsou tedy bilingvní. Klára je říšská Němka, a proto mluví pouze německy. Všechny tři mají otce nacisty. Gita je navíc židovského původu a její příběh začíná návratem z koncentračního tábora. Tím Denemarková poukazuje na kruté paradoxy, které válka vytvořila a na komplikované vnímání protipólů oběť x viník. Každou z těchto tří hrdinek poznáváme v období dospívání, do kterého vstupuje válka, a nasměruje tak jejich osudy zcela jiným směrem. Všechny tři prožívají komplikované nebo nenaplněné mateřství. Tento společný motiv je ve všech třech románech podán velmi emocionálním způsobem. Každý z těchto příběhů končí smrtí hlavní postavy. Mezi postavami je ale jeden zásadní rozdíl. Gita a Gerta v sobě od konce války chovají silné opovržení, ne-li nenávisť. Po válce už nejsou schopny žít plnohodnotný život bez zášti. U Gerty má tento pocit obecnější platnost, opovrhuje všemi Čechy a cítí se být až do své smrti vyhnancem. Hrdzy války jí navíc celý život připomíná existence její dcery Barbory. Gitino opovržení a zloba je zaměřena konkrétněji, a to na bývalé sousedy, kteří ji vyhnali z domova. Je zajímavé, že obě tyto postavy si prošly srovnatelným, ne-li horším traumatem ještě před skončením války. Gita, jak je zmíněno výše, přežila koncentrační tábor, Gerta byla zneužívána vlastním

otcem (a nejen jím). K těmto událostem se ovšem ani jedna z postav příliš nevyjadřuje a zdá se, že jejich nenávist má kořeny pouze v pozdějších událostech. Jako by tyto události přebily hrůzy, které se odehrály dříve. U Kláry ale není žádná zášť či dokonce nenávist patrná. Nijak válečnou situaci nekomentuje, a pokud může, nezajímá se o ni. Občasné otázky týkající se například mizení Židů rychle zapudí. Její postoj zůstává stejný i po válce. Přijímá svůj osud poraženého nepřítele, aniž by dávala najevo své emoce. Na rozdíl od kolegy Fuchse, který neunesse tíhu situace a spáchá sebevraždu, Klára zachovává chladnou hlavu a nenávist cítí jen k Jaroslavovi a Hedvice, kteří jí vzali syna. Ani Gerta se během války o politickou situaci nezajímá. Konec války ale její myšlení zásadně změní. Nijak nepřemýšlí nad faktem, že válku rozpoutali Němci. Zabývá se jen křivdou ze strany Čechů a svým ponížením. Ani Klára si po válce neklade tyto otázky. I ona řeší jen svůj osobní život, ale nehledá odpovědi na otázky, které překračují hranici jejího života. Pohled na postavu Gity může být komplikovanější vzhledem k jejímu židovskému původu. Je otázka, zda se, alespoň z části, cítila být vůbec někdy Němkou.

Přestože jsou Gita, Gerta i Klára postavami, které by se daly definovat jako postavy-oběti, není ani jedna z nich jasně kladnou postavou, která by ve čtenáři vyvolala pocity sympatie a soucitu. Všechny tři zůstávají ostatním postavám i čtenáři do jisté míry vzdálené.

Ve všech třech románech je pomocí hlavních postav, jejich dětí a vnoučat dobře nastíněná problematika mezigeneračních vztahů. Zatímco Gita a Gerta mají komplikovaný a poněkud chladný vztah se svými dětmi, které jsou stále ještě, i když nepřímo, poznamenány válkou, s vnučkami se jim podaří navázat pevnější a upřímnější vztah. Obě hrdinky se začnou svým vnučkám svěřovat. Klářin vztah k synovi je přerušen krátce po jeho narození, jediný kontakt existuje díky balíčkům, které Klára synově rodině posílá. Konrád ale svou matku nenávidí a až do své smrti jí neodpustí, že se ho opustila.

Nejvíce vedlejších postav je v románu *Vyhnání Gerty Schnirch*. Postavy se objevují a mizí, některé se vracejí, jiné se ztratí bez vysvětlení. I v románu *Němci* se objevuje mnoho vedlejších postav, jejich příběhy ale působí dojmem větší promyšlenosti a ucelenosti. Zajímavou vedlejší postavou je Klářina vnučka, jejíž jméno neznáme, a

která se dá definovat jako postava-průvodce. V románu *Peníze od Hitlera* je postav mnohem méně, obyvatelé Puklic často působí jako jedna kolektivní postava.

5.6 Téma a jeho zpracování

Společným tématem těchto tří románů je vyhocení česko-německých vztahů, které zapříčinila válka, dopad válečných důsledků na německou část obyvatel Československa, dále otázka kolektivní viny i téma s válkou nesouvisející, téma mateřství. To se neobjevuje jen u všech hlavních hrdinek, ale v případě *Němců* i u postavy Klářiny vnučky, jež své mateřství také silně prožívá. Ve *Vyhnání Gerty Schnirch* se toto téma objevuje i u Helgy, která přijde o dítě během pohořelického pochodu, u Němek žijících s dětmi na statku v Perné nebo u Idy, jež touží po vlastním dítěti.

V románech *Peníze od Hitlera* a *Vyhnání Gerty Schnirch* je navíc ještě přítomno téma nenávisti a předsudků, které, přestože se zrodily ve válce, přetrvávají až do současnosti a společnost se s nimi neumí stále ještě plně vypořádat. V každém z románů se setkáváme s tématem odsunu a osidlování pohraničí, i když pokaždé z jiného úhlu pohledu. O odsunu, tak jak ho definují historikové, nejvíce pojednává *Vyhnání Gerty Schnirch*. Nakonec se ale i Gerta vrací zpět do rodného Brna, odsun tedy není v jejím případě dovršen. V *Peněžích od Hitlera* je popisován jiný druh odsunu, a to odsun jakožto vyhnání z vlastního domova, ne ale z vlasti. V *Němcích* sledujeme zahájení odsunu ve vesnici Rzy. Klára ovšem nemůže být v pravém slova smyslu odsunuta, protože není obyvatelkou Československa, ale Německa. Tragické dopady odsunu můžeme dobře vidět na jejím kolegovi Fuchsovi. Všechny tři hrdinky se tedy, jako Němky, s odsunem setkávají, každá má ale jinou výchozí pozici. Téma česko-německých vztahů je velmi vyostřené v románu Denemarkové v podobě sporu Gity s představitelem Puklic i v románu Tučkové různými postoji obyvatel Perné. V románu Katalpy sledujeme i vývoj německo-německých vztahů (tedy říšských a českých Němců) na českém území. Atmosféra česko-německého soužití je nastíněna soužitím Kláry, Fuchse a nových českých majitelů bývalého Fuchsova statku.

Zmíněná témata jsou v české společnosti stále do jisté míry tabuizována a cílem těchto autorek bylo bezpochyby otevřít tuto citlivou otázku a motivovat čtenáře, aby se na tuto část naší historie podívali i z úhlu Němců, kteří byli také válkou postiženi a kterým se také nevyhnula traumata a těžkosti spojené s tímto temným obdobím. Takový přístup

ale může naopak vyvolat otázku, zda není tento způsob ztvárnění naší historie také jednostranný a zavádějící, přestože se jedná o fikci. Zda se spisovatel spolupodílí na utváření názorů společnosti a zda s sebou jeho práce nese i jistou morální odpovědnost, nebo zda je pouze „výrobce“ fiktivních příběhů. Pokud se přikloníme k první variantě, musíme apelovat na spisovatele, jenž se snaží pomocí fikce poukázat na skutečné historické události, aby se vyvaroval nevyváženého a jednostranného popisu historie, jenž by mohl být pro některé čtenáře zavádějící. Toto potenciální jednostranné vidění si, podle mého názoru, nejlépe uvědomila Denemarková, což dokazuje překvapivá závěrečná pointa jejího románu, v níž se dozvídáme, že Gitin otec, kterého líčila jako dobrosrdečného a bezúhonného člověka, byl nacist.

6 ZÁVĚR

Cílem této práce byla důkladná, literárně-teoretická analýza a závěrečné srovnání tří českých románů, které spojuje podobné téma. Věřím, že byl tento cíl splněn, přestože jsem shledala, že zvolené téma je velmi obsáhlé a že by je bylo možno ještě více rozvést a zaměřit se i na další aspekty dané problematiky. Práci jsem se pokusila koncipovat tak, aby byla její struktura vyvážená a ucelená. Snažila jsme se postupovat logicky a systematicky. Pouze v kapitole „Němci“ jsem navíc zařadila podkapitulu „Motivy“, jelikož se domnívám, že je tato podkapitola důležitá pro představení autorského stylu Jakuby Katalpy, který souvisí s jejím specificky ženským vyjádřením. Do kapitoly „Komparace“ jsem navíc zařadila podkapitulu „Žánr“, která se sice v předešlých kapitolách samostatně neobjevuje, vychází ale z úvodního představení každého románu. Analýzou jsem zjistila, že romány mají mnoho společných průsečíků z hlediska kompozice, vyprávění a charakterizace postav. V každém románu ale plní tyto postavy jinou funkci. Romány se liší především z hlediska témat, která se mohou zdát bez podrobnějšího zkoumání velmi podobná. Díky analýze a následné komparaci jsem ovšem shledala rozdíly, které spočívají především v tom, která rovina těchto témat byla autorkami vyzdvížena a která naopak potlačena. Společné téma je středem těchto románů, každá z autorek k němu ale přistupuje z jiného směru. Touto prací jsem chtěla upozornit na zajímavý jev, objevující se v literatuře na přelomu dvacátého a dvacátého prvního století, tedy na díla zabývající se tematikou, která byla dlouhodobě odsunuta ze společenských diskusí, ale byla v nich však latentně přítomna a s nebývalou intenzitou propukla právě nyní. Analýza těchto literárních textů nám pak, alespoň se domnívám, mohla napomoci pochopit, s jakými dalšími tématy (traumaty, obecně lidskými zkušenostmi) se toto téma spojuje a kde tedy nachází své rezonanční pozadí.

Seznam použité literatury:

Primární literatura:

DENEMARKOVÁ, Radka. *Peníze od Hitlera (Letní mozaika)*. 1. vyd. Brno, Host 2006. 248 s. ISBN 80-7294-185-2

KATALPA, Jakuba. *Němci*. 1. vyd. Brno, Host 2012. 421 s. ISBN 978-80-7294-682-2

TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. 1. vyd. Brno, Host 2009. 416 s. ISBN 978-80-7294-315-9

Sekundární literatura:

BENEŠ, Zeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území 1848-1948*. 1. vyd. Praha, Gallery 2002. 304 s. ISBN 80-86010-55-4

FIALOVÁ, Alena. *V souřadnicích mnohosti*. 1. vyd. Praha, Academia 2014. 817 s. ISBN 978-80-200-2410-7

HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*. 1. vyd. Praha, Karolinum 2005. 546 s. ISBN 80-246-1007-8

HRABÁK, Josef. *Úvod do teorie literatury*. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1987, 269 s.

MOCNÁ, Dagmar; Peterka, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha, Litomyšl, Paseka 2004. 699 s. ISBN 80-7185-669-X

NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. 1. vyd. Brno, Host 2006. 912 s. ISBN 80-7294-170-4

PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele, 2. přeprac. vyd.* Praha, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 2006. 248 s. ISBN 80-7290-244-X

STAŇEK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. 1. vyd. Praha, Academia 1991. 536 s. ISBN 80-200-0328-2

ZANDOVÁ, Gertrude. *Transfer, vyhnání, Odsun v kontextu české literatury*. 1. vyd. Brno, Host 2004, 200 s. ISBN 80-7294-127-5